

SIGNUM

SUOMEN TIETEELLINEN KIRJASTOSEURA

DATAVIITTAUKSET

Vakiintuminen edellyttää muutoksia
työtapoihin ja tutkijan arviointiin

TEKIJÄNOIKEUSLAKI

Muutokset kirjastotyön kannalta

NUAS LIBRARY GROUP

Pohjoismaisten
yliopistokirjastojen yhteistyötä

KIRJASTOTYÖSSÄ AFRIKASSA

Kokemuksia Mosambikista

KOHA-YHTEISÖ

Avoin, yhteisöllinen ja vastuullinen

Julkaisija

Suomen tieteellinen kirjastoseura
(STKS)

stks.fi

Signum verkossa

<http://journal.fi/signum>

Puheenjohtaja

Anne Lehto

Tiedekirjasto Tritonia

Vaasan yliopisto

anne.lehto@uwasa.fi

Puh. 029 449 8500

Sihteeri

Tuula Hurskainen

Suomen ympäristökeskus /

Avoin tiede

Latokartanonkaari 11

00790 Helsinki

tuula.hurskainen@syke.fi

Puh. 0295 251 191, 0400 148 862

Signumin päätoimittaja

Mika Holopainen

mika.holopainen@helsinki.fi

Toimitussihteeri

Minna Marjamaa

minna.marjamaa@laurea.fi

Kannet, ulkoasu ja taitto

Petri Fills

mail@petrills.com

Etukannen kuva: Canva.

eISSN 2242-9468

SIGNUM

2/2023

Tässä numerossa

Antennit vireeseen niin etä- kuin läsnätyössä.....	3
Dataviittausten vakiintuminen edellyttää muutoksia työtapoihin ja tutkijan arviointiin.....	4
Pohjoismaista yliopistokirjastoyhteistyötä: NUAS Library Group.....	9
Hukkaa metsästämissä, yhteistyötä parantamassa: Rinnakkaistallennuksen kehittämistä lean-menetelmillä.....	13
Avoin, yhteisöllinen ja vastuullinen Koha-yhteisö.....	18
Aina ajankohtainen juridiikka – STKS:n kirjastojuridiikan työryhmä esittäytyy.....	24
Mikä muuttui tekijänoikeuslaissa?.....	26
Kirjastotöissä Afrikassa.....	29
Standardeista ja niiden laatimisesta.....	38
Tiedekirjastot ja osaajarooli.....	47
Uutisia lyhyesti.....	49

SUOMEN TIEDELLINEN KIRJASTOSEURA

FINLANDS VETENSKAPLIGA BIBLIOTEKSSAMFUND | THE FINNISH RESEARCH LIBRARY ASSOCIATION

ANTENNIT VIREeseen NIIN ETÄ- KUIN LÄSNÄTYÖSSÄ

Toukokuussa osallistuin kokoukseen, joka oli omalla tavallaan havahduttava. Esihenkilö oli kutsunut omaan ryhmäänsä kuuluvat henkilöt läsnäkokoukseen, jonka aluksi hän pyysi meitä esittäytymään muille ja kertomaan omista tehtävistämme. Ajatuksena oli esittäytymisen ja tiedon jakamisen avulla parantaa tietoisuutta kunkin kollegan asiantuntemuksesta ja osaamisesta, jotta yhteistyö ja avun pyytäminen tarvittaessa olisi helpompaa. Muita kuunnellessa ainakin itselleni tuli tunne, että en kovinkaan tarkasti tiennyt tai muistanut mitä kaikkea kollegani tekevät, vaikka niin olin kuvitellut. Tehtävien ja osaamisen kirjo oli varsin laaja ja jokaisella hieman omanlaisensa. Puheenvuorojen aikana tuli tietoon muutakin, kuten se, että joillakin tehtävät olivat muuttuneet melko äskettäin ja asioissa riitti vielä opettelemista. Tiedon jakamisen ohessa myös ymmärrys toistemme tilanteesta tuntui lisääntyvän.

Tieto ja ymmärrys jopa läheisten kollegojen tehtävistä ja vaihtelevista tilanteista saattaa siis helposti hieman hapertua. Yksi ilmeinen syy on nykyisen monipaikkatyön tuottama kommunikaation kapeutuminen, kun fyysisiä kohtaamisia ja vapaamuotoista keskustelua on vähemmän. Vaikka verkkovälitteinen kommunikaatio toimisi teknisesti hyvin, se ei voi täysin korvata läsnätyön kohtaamisiin liittyvää välitöntä, kokonaisvaltaisempaa ja usein myös rennompaa yhteyttä muihin ihmisiin. Tosin sekä etä- että läsnätyön arjessa voimme usein viritellä omat antennimme ja tutkamme vielä vähän paremmiksi, jotta oikeasti näkisimme ja kuulisimme toisemme.

Ymmärrystämme lisäävän hyödyllisen tiedon löytäminen tai huomaaminen ei myöskään aina ole helppoa, kun tietoa

on hajallaan lukuisissa viestintä- ja julkaisukanavissa. Usein krooninen aikapula tuottaa omat haasteensa, mutta siitä huolimatta olisi hyvä varata säännöllisesti aikaa asioiden seurantaan ja uuden tiedon omaksumiseen. Samalla syvenyy ymmärrys siitä, miten monimuotoista työtä tehdään sekä kirjastoissa että niihin liittyvissä laajemmissa verkostoissa ja työryhmissä.

****

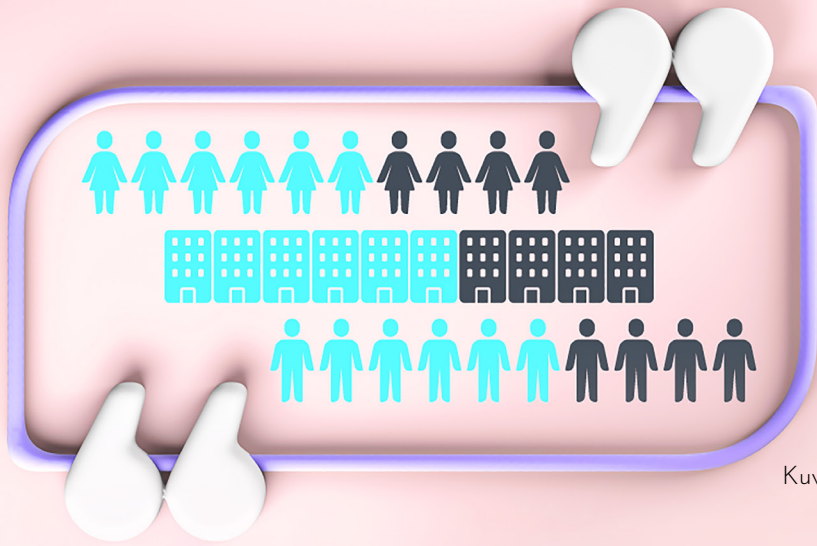
Monet tämän Signumin artikkeleista liittyvät kansainväliseen yhteistyöhön. Susanna Parikka ja Anne Lehto esittelevät artikkelissaan Pohjoismaisten yliopistojen muodostaman yhteistyöorganisaation toimintaa. Ritva Niskala puolestaan kirjoittaa pitkästä työperiodistaan Mosambikissa 1990-luvun lopulla. Kansainvälistä yhteistyötä kuvataan myös Juha Hakalan artikkelissa, jonka aiheena on standardien tuottaminen.

Tästä lehdessä jatkuu juttusarja STKS:n työryhmistä, esittelyvuorossa on Kirjastojuridiikan työryhmä. Juridiikka käsittelee myös Soile Mannisen artikkeli tekijänoikeuslain muutoksista kirjastotyön näkökulmasta. Muita aiheita lehdessä ovat Koha-kirjastojärjestelmän kehittämiseen liittyvä yhteistyö, rinnakkaistallennuksen kehittäminen lean-menetelmien avulla sekä kooste keväällä pidetystä dataviittauksia käsittelevästä seminaarista.

Muistathan vastata STKS:n jäsenille tarkoitettuun [kyselyyn](#) Signumista, siten voit osaltasi vaikuttaa lehden kehittämiseen.

Omasta ja toimituskunnan puolesta toivotan hyvää kesää kaikille Signumin lukijoille!

Mika Holopainen

Kuva: Canva.

Anna-Sofia Ruth ja Päivi Kanerva

Dataviittausten vakiintuminen edellyttää muutoksia työtapoihin ja tutkijan arviointiin

Jokainen tutkimus nojaa aina jollakin tavalla aiemmin tuotettuun tutkimukseen. Tutkijalla on eettinen velvollisuus tuoda esille aiempi tieteellinen panos, jolle hän tutkimuksensa rakentaa. Viittaaminen muiden tekemiin tutkimustuotoksiin on itsestään selvyyttä, kun puhutaan tieteellisistä julkaisuista, mutta tutkimusaineistoihin viittaaminen sen sijaan ei ole vielä vakiintunutta.

Tähän problematiikkaan pureutui Suomen tiedekustantajien liiton, Tietoarkiston ja Tampereen yliopiston kirjaston 8. 3. 2023 järjestämä hybridiseminaari *Dataan viittaaminen julkaisutoiminnassa*. Osallistujia oli noin sata, joista valtaosa etäyhteydellä. Paikan päälle Tampereen yliopiston pääkampukselle saapui kuitenkin kolmisenkymmentä osallistujaa, mikä vielä luo toivonkipinän koronanjälkeisten livetapahtumien tulevaisuudesta.

Seminaarin avasi Susanna Nykyri,

joka on Tampereen yliopiston avoimen tieteen johtava asiantuntija sekä Tampere University Pressin kustannuspäällikkö. Nykyri totesi alustuksessaan, että dataan viittaaminen julkaisutoiminnassa ei periaatteena ole mitään uutta ja ihmeellistä, vaan lähtökohtana on hyvä tieteellinen käytäntö, jonka keskeisiä elementtejä ovat tunnustuksen antaminen muiden tutkijoiden työlle sekä eettisesti kestävä tiedonhankinta-, tutkimus- ja arviointimenetelmät.

Tutkimuksen vastuullista arviointia

Ohje tieteellisille julkaisukanaville vastuullisen aineisto- ja datapolitiikan laatimiseksi

Vastuullisen tieteen julkaisusarjassa on ilmestynyt ohjeistus, jota tieteelliset julkaisijat voivat hyödyntää oman data- ja aineistopolitiikkansa laatimisessa. Malli sisältää seitsemäntoista kohtaa:

1. Yleinen kommentti avoimen datan ja aineiston hyödyistä, joiden avulla perustellaan politiikassa esitetyt linjaukset.
2. Poliittikadokumentin omistajan nimeäminen.
3. Muistutus aineistojen ja datan alkuperäisten julkaisujen nimeämisestä.
4. Poikkeustapaukset, joissa linjauksista on mahdollista poiketa.
5. Kannanotto datan säilytyspalveluun tallentamisen pakollisuudesta tai vapaaehtoisuudesta.
6. Datin ja aineiston säilytyspalveluita koskevat suositukset.
7. Datin tai aineiston linkittämistä tai liittämistä koskevat ohjeet.
8. Linkittämisen muotoa koskevat ohjeet.
9. Liitetiedostona olevaa dataa ja aineistoa koskevat ohjeet.
10. Laajemmasta datavarannosta valikoituja osia koskevat ohjeet.
11. Tutkimusdataan viittaamista koskevat ohjeet.
12. Datin ja aineiston saatavuus vertaisarviointiprosessin aikana.
13. Datin avaamisen embargoa koskeva linjaus.
14. Eettisiä ja juridisia kysymyksiä koskevat kannanotot.
15. Sensitiivisen datin ja aineistojen jakamista koskevat ohjeet.
16. Datin tai aineiston omistus- ja käyttöoikeuksien selvittämistä koskevat ohjeet.
17. Ohjeet datin analyysin kuvaamisesta.

(Avoimen tieteen ja tutkimuksen koordinaatio 2020).

koskevissa linjauksissa korostetaan entistä painokkaammin tutkimustuotosten moninaisuuden huomioimista, joten data tulisi nähdä yhtä konkreettisena ja merkityksellisenä tuotoksena kuin vertaisarvioidut tutkimusjulkaisutkin. Tuoreita esimerkkejä tällaisista vastuullisen arvioinnin linjauksista ovat esimerkiksi CoARA:n *The Agreement on Reforming Research Assessment* ja *Tutkijanarvioinnin hyvät käytännöt: Vastuullisen tutkijanarvioinnin kansallinen suositus*.

Vastuuta dataviittausten vakiinnuttamisesta on niin tutkimusorganisaatioilla, tutkijoilla, tiedepoliittisilla toimijoilla, infrastruktuurien tarjoajilla, rahoittajilla

kuin julkaisijoilla. Seuraavassa puheenvuorossa Tietoarkiston johtaja Helena Laaksonen esitteli dataan viittaamista tiedekustantajien ohjeistuksissa.

Dataan viittaaminen toistaiseksi harvinaista

Vuonna 2022 Helena Laaksonen tarkasteli yhdeksän kotimaisen ihmistieteellisen kausijulkaisun kirjoittajaohjeita selvittääkseen, löytyykö niistä mainintoja dataan viittaamisesta. Ainakaan tuolloin ohjeita ei vielä löytynyt. Haastatteluiden ja sähköpostikeskusteluiden perusteella osassa tapauksista syynä oli pelko, että lehden pitäisi pystyä tarjoamaan

tallennuspaikka datalle, mikä ei muutenkin vähäisten resurssien kanssa kamppailevia toimituksia innostanut.

Laaksonen totesi puheenvuorossaan, että tiedejulkaisijat olisi kuitenkin tärkeää saada mukaan. Tämä ei tarkoita, että jokainen kotimainen tiedejulkaisija ryhtyisi ylläpitämään omia data-arkistoja, vaan kannattaa hyödyntää olemassa olevia palveluinfrastruktuureja, kuten Tietoarkistoa ja Kielipankkia.

Muutakin tukea ja ohjeistusta on tarjolla. Esimerkiksi Tietoarkisto antaa kaikille aineistoilleen malliviitetiedon, jonka kyseistä aineistoa hyödyntävä kirjoittaja voi lisätä lähdeluetteloonsa suoraan kopioituna tai halutun viittaus-tyylin mukaiseksi muokattuna (Tieto-

arkisto 2023). Malliviittausten rakenne perustuu SFS-standardiin, joka määrittää, mitä elementtejä sen tulee sisältää.

Laaksonen mukaan yhteiskuntatieteiden julkaisuissa näkee harvoin malliviitteitä, ja omaan dataan viittaaminen on vielä harvinaisempaa. Tyypillisesti tutkimusaineistosta kerrotaan tai sitä kuvaillaan tekstissä. Tällöin lukija ei yleensä saa tietoa siitä, mistä datan saa käyttöönsä. Jos dataa lisäksi ajatellaan meritoivana tutkimustuotoksena, sen pitäisi olla viitattavassa muodossa.

Kustantaja tasapainoilee suosittelun ja edellyttämisen välissä

Kustannuspäällikkö Susanna Nykyri toi tapausesimerkiksi Tampere University Pressin, jonka julkaisuprofiili keskittyy juuri ihmistieteisiin, erityisesti sosiaalitieteisiin. TUP on julkaissut vuonna 2021 oman data- ja aineistopolitiikan hyvän aineistohallinnan edistämiseksi. Kustantamo ei edellytä, mutta suosittelee datan ja vähintäänkin metadatan avaamista. Lisäksi toiveena on, että tutkijat lähettäisivät aineistohallintasuunnitelman kirjakäsikirjoituksensa ohessa.

Koska aineistohallinta ja dataan viittaaminen saattavat olla osalle kirjoittajista suhteellisen tuntemattomia asioita, kustantajan pitää tasapainoilla ohjeistuksissaan edellyttämisen ja suosittelun välillä. Tukipalvelujen pariin ohjaaminenkaan ei ole yksiselitteistä: Tampereen yliopiston datatukipalvelut ovat vain oman organisaation tutkijoi-

Kannattaa hyödyntää olemassa olevia palveluinfrastruktuureja, kuten Tietoarkistoa ja Kielipankkia.

den käytössä, mutta kustantamoon voi tarjota käsikirjoitusta mihin tahansa organisaatioon affilioitunut tutkija.

Kansainvälisten DORA- ja CoARA -julistusten myötä tutkimuksen ja tutkijan arviointia on alettu kehittää kohti monimuotoisempaa osaamisen tunnustamista. Vastuullisten arviointikäytäntöjen jalkautuminen yliopistoihin ja muualle tiedeyhteisöön on oleellista myös tiedekustantajan näkökulmasta. Jos paine julkaisujen tuottamiseen vähenisi, voisivat kirjoittajat

ehkä panostaa enemmän laatuun, kuten huolelliseen aineiston- ja viitteidenhallintaan sekä aineiston avaamiseen.

Näkymätön työ näkyväksi

Tutkijapuheenvuoron seminaarisessa antoi yhteiskuntatieteiden tohtori Josefina Sipilinen. Hän työskentelee tutkijatohtorina Suomen Akatemian rahoittamassa hankkeessa *Education, Political Efficacy and informed Citizenship* (EPIC) sekä Kunnallissalan kehittämissäätiön rahoittamassa tut-

Kuva: Canva.

Selvitys tutkimusaineistojen saatavuusilmoituksista tieteellisissä artikkeleissa

Niin sanottu *Data Availability Statement* on julkaisuun lisätty ilmoitus, jossa kerrotaan tutkimuksessa käytetyn aineiston saatavuudesta ja käyttömahdollisuuksista. Tampereen yliopiston kirjaston asiantuntijat Tomi Toikko ja Kaisa Kylmälä analysoivat yhteensä 2 085 tieteellistä vertaisarvioitua lehtiartikkeliä vuosilta 2020 ja 2021. Analysoituista artikkeleista noin 26 prosenttiin sisältyi *Data Availability Statement*.

Selvityksen johtopäätökset:

- DAS-ilmoitusten sisältö ja sijainti artikkeleissa vaihtelee.
- Lyhyen aikavälin tarkastelussa DAS-ilmoitusten määrä näyttää olevan nousussa.
- Kustantajien ohjeilla ja vaatimuksilla on merkitystä käytäntöjen yhdenmukaisuuden kannalta.
- Avoimiin julkaisuihin liittyy useammin avointa dataa ja DAS-ilmoituksia.
- Tässä tarkastelussa avointa dataa oli melko vähän, mutta kansainvälisellä yhteistyöllä ja yritysyrityksillä oli myönteinen vaikutus datan avoimuuteen.

(Toikko & Kylmälä 2023.)

kimushankkeessa *Tulevaisuuden kun-
tapäättäjät*.

Sipinen nosti esiin ristiriidan, joi-
ta suuria kyselyaineistokeräyksiä to-
teuttavat tutkijat kokevat arkipäivän
tutkimustyössään: pelkästään kyselylo-
makkeen ja tutkittavien informointi- ja
suostumusdokumenttien suunnitte-
luun, saati itse aineiston keruuseen
menee tutkijan työaika huomattavia
määriä. Käytännön esimerkkinä Sipi-
nen kertoi 4 000 kirjeen postituksesta
printtaamisineen, postimerkkien lii-
maamisineen ja paperiviiltoineen. Sil-
ti aineistot eivät tuota samankaltaista
meriittiä kuin tieteellisten julkaisujen
kirjoittaminen.

Tuotos per panos -suhde ei siis var-
sinaisesti kannusta näkemään vaivaa.
Vähintä, mitä tutkijat haluavat, on että

heidän tekemänsä työ tulee näkyväksi
kaikessa monimuotoisuudessaan. Myös
tutkimusaineistojen keruuseen käytet-
ty aika ja siitä hankittu kokemus tulisi
huomioida. Tutkimustyön monipuoli-
nen palkitseminen mahdollistaisi sen,
että tutkimusryhmän aineistonkeruus-
sa taitavat ja siitä kiinnostuneet tutki-
jat voisivat halutessaan keskittyä tähän
tutkimusprosessin osa-alueeseen.

Vaikka Sipinen itse kokee, että yksi
parhaista tavoista oppia tutkimuksen
teon moninaisuutta on koota oma ai-
neisto, kannustaa hän työssään opis-
kelijoita käyttämään myös valmiita
aineistoja sekä yhdistelemään niitä it-
se kerättyihin. Uudelleenkäyttö voisi
vähentää paljon tutkittujen ryhmien
kokemaa ”kyselyähkyä”, ja se on lisäksi
kaikin puolin taloudellista. ♦

Lähdeviitteet

Avoimen tieteen ja tutkimuksen koordinaatio, ILVA, J., NYKYRI, S., MUSTAJOKI,
H., PARLAND-VON ESSEN, J., SYRJÄMÄKI, S. (2020). Ohje tieteellisille julkaisukanaville
vastuullisen aineisto- ja datapolitiikan laatimiseksi. Vastuullisen tieteen julkaisusarja
4/2020. Helsinki: Tiedonjulkistamisen neuvottelukunta ja Tieteellisten seurain valtuuskunta.
<https://doi.org/10.23847/isbn.9789525995220>

Tietoarkisto (2023). Aineistoon viittaaminen.
<https://www.fsd.tuni.fi/fi/aineistot/aineistojen-kaytto-ja-lataaminen/aineistoon-viittaaminen/>
(viitattu 13. 2. 2023 klo 10.28)

TOIKKO, T. & KYLMÄLÄ, K. (2023). Data Availability Statements in the 2020 and 2021
scientific publications of Tampere University (slides). Zenodo.
<https://doi.org/10.5281/zenodo.7655892>

Kirjoittajat

ANNA-SOFIA RUTH
Tampereen yliopisto
Tampere University Press
anna.ruth@tuni.fi
orcid.org/0000-0003-0662-4415

PÄIVI KANERVA
Tampereen yliopisto
paivi.kanerva@tuni.fi
orcid.org/0000-0001-9570-6177

Susanna Parikka ja Anne Lehto

POHJOISMAISTA YLIOPISTOKIRJASTOYHTEISTYÖTÄ: NUAS LIBRARY GROUP

9

Pohjoismaisten yliopistojen yhteistyöorganisaatio NUASin kirjastoryhmä perustettiin vuonna 2013. Ryhmä perustettiin edistämään kirjastojen roolia yliopistokontekstissa ja vertaisverkostoitumista kirjastopalvelujen kehittämiseksi. Mitä NUASin kirjastoryhmä nykyään tekee ja miten se vaikuttaa?

Yliopistojen opetus ja tutkimus on luontaisesti kansainvälistä ja siitä johtuen opettajilla ja tutkijoilla on runsaasti omia kansainvälisiä yhteistyöverkostojaan. Sen sijaan yliopistojen hallinnon ja muiden asiantuntijapalvelujen kansainväliset yhteistyöverkostot ovat vähemmän tunnettuja.

NUAS (Det Nordiska Universitets Administratörs Samarbetet) on vuonna 1976 perustettu pohjoismaisen yliopistohallinnon yhteistyöorganisaatio. NUASin tavoitteena on tehdä yhteistyötä ja jakaa tietoa ja osaamista pohjoismaisten yliopistojen hallinto- ja asiantuntijapalvelujen kesken toiminnan kehittämiseksi.

NUASin pääasialliset toimintamuodot ovat seminaarit, webinaarit ja työpajat sekä asiantuntijaryhmien kokoukset ja asiantuntijavierailut, joiden avulla edistetään oppimista, kokemusten vaihtoa ja kerrytetään yhteistä tietopääomaa.

Sulan maan aikaan bussillakin
pääsee naapurimaahan.
Kuvaaja: Susanna Parikka.

Tromsø-Levi-Kittilä

NUASin jäseninä on yhteensä 65 yliopistoa ja korkeakoulua. Organisaatiossa ylintä päätösvaltaa käyttää johtajista muodostuva Board of Directors. NUASilla on 14 eri yliopistotoimintoihin keskittyvää asiantuntijaryhmää, joista yksi on Library Group.

Jäsenilleen NUAS järjestää myös johtajakoulutusta. *Program for Leaders in Administration* käsittää viisi jaksoa lukuvuoden aikana, yksi kussakin pohjoismaassa. Tiedekirjaston johtajan kannalta koulutus tarjoaa perspektiivin kirjastomaailman ulkopuolelta, kuitenkin yhteisestä yliopistokehyksestä, höystettynä pienin kulttuurieroin.

NUAS Library Group

NUAS Library Group pyrkii tuomaan esiin kirjastojen roolia yliopistokontekstissa ja tarjoamaan jäsenilleen vertaisverkoston opiskelijoille ja tutkijoille suunnattujen palvelujen kehittämiseksi.

Ryhmä edistää yhtäältä yliopistokirjastojen välistä yhteistyötä ja toisaalta kirjastojen ja muiden yliopistotoimintojen välistä yhteistyötä. Ryhmän ajankohtaisia painopistealueita ovat avoin tiede, oppimisympäristöt ja osaamisen kehittäminen.

NUASin Library Groupissa on yhdeksän jäsentä, kaksi jokaisesta Pohjoismaasta paitsi Islannista yksi. Suomalaisista jäsenistä Susanna Parikka on ollut mukana alusta lähtien ja Anne Lehto liittyi ryhmään vuonna 2020.

NUASin hallintokieli on englanti ja yleensä ryhmät käyttävät sitä myös

keskenään. NUAS Library Group erottuu muista siinä, että sen työkielenä on skandinaviska. Jokainen puhuu tavaltaan joko ruotsia, norjaa tai tanskaa – ja muut enimmäkseen ymmärtävät.

Tuumasta toimeen

NUAS Library Group perustettiin vuonna 2013 Pia Södergårdin, Åbo Akademin silloisen kirjastonjohtajan aloitteesta. Hän piti tärkeänä, että kirjastot pääsevät mukaan pohjoismaiseen yliopistohallinnon yhteistyöhön siinä missä muutkin yliopistoyksiköt. Näin myös yliopistokirjastot ja niissä tehtävä työ saivat lisää näkyvyyttä.

Yhteistyöstä onnistuneena osoitukseksi Library Group teki NUAS-historiaa olemalla aloitteellinen neljän eri NUAS-ryhmän yhteisen konferenssin järjestämiseksi. Se toteutui vuonna 2015 Tanskassa, Århusin yliopiston tiloissa. Teemana oli uudenlaiset oppimisympäristöt: *Co-creating new learning environments – collaboration across expertise*. Järjestävät NUAS-ryhmät olivat: Facilities and Environment, Information Technology, Library Group ja Student Administration and Counseling. Lapin yliopisto teki osaltaan NUAS-historiaa tuomalla konferenssiin mukaan kaksi opiskelijaedustajaa. Opiskelijoita ei aiemmin oltu osallistujina nähty. Århusissa oli tilaisuus tutustua juuri edeltävänä kesänä valmistuneeseen, yhtenä Oodin esikuvana pidettyyn monipuoliseen DOKK1-kirjasto- ja kulttuuritaloon.

Tutustumassa uudistettuun Oslon yliopiston kirjastoon kokouksen yhteydessä vuonna 2019.

Kuvaaja: Gunnhildur Björnsdóttir.

Ennen koronaa Library Group kokoontui virtuaalikokousten lisäksi fyysisesti yliopistoissa ja tutustui kokoustamisen päätteeksi paikalliseen kirjastoon ja yliopistoon (Åbo, Göteborg, Köpenhamn, Oslo, Uppsala, Reykjavik, Odense, Rovaniemi).

Library Groupin toiminta on ollut monipuolista tiedonvaihtoa johtajien kesken, vertaistukea, benchmarkkausta sekä erilaisten tapahtumien suunnittelua ja valmistelua. Ryhmä teki muun muassa kaikille pohjoismaisille yliopistokirjastojen johtajille kyselyn siitä, mitkä aiheet olisivat tärkeitä tulevaisuudessa käsiteltäviksi ryhmän järjestämissä tilaisuuksissa. Ryhmä osallistui laajasti NUASin yhteisen NUAS Forumin 2019 suunnitteluun ja järjestämiseen Norjan Tromssassa. Sen teemana oli The Digital Workplace – Skills for a Changing World. Ryhmällä oli ohjelmassa oma kanava teemana Open Science.

Library Group toi *FUN-Suomen yliopistokirjastojen verkostolta* omaan toimintaansa idean kevyestä henkilöstövaihdon järjestämisestä ja sai sen hyväksytyksi toimintatavaksi koko NUASissa. Varsinainen yhteistyö *FUN Suomen yliopistokirjastojen verkoston* kanssa alkoi Rovaniemellä järjestetyssä FUNin ja NUAS Library Groupin yhteiskokouksessa ja työpaikassa syksyllä 2019.

NUAS Library Groupin ytimessä on jatkuvasti ollut kaksi ajatusta: Miten NUAS Library Group voisi erottua kaikesta muusta kirjastoalan pöhinästä?

Entä mitä etua meillä pohjoismaisilla yliopistokirjastoilla voisi yhteistoiminnastamme olla?

Kohti tulevaa

NUAS Library Groupissa vaihtuvuus on ollut melko suurta, alkuperäisiä perustajajäseniä on yhdeksästä mukana enää kaksi. Suomalainen Pia Södergård toimi ensimmäisenä puheenjohtajana vuosina 2013–2020. Häntä seurasi Mikael Sjögren (Uumajan yliopistokirjasto) alkuvuoden 2021, ja huhtikuusta 2021 alkaen puheenjohtajana on toiminut Jesper Christian Mørch (Agderin yliopisto, Norja). Toimintaan on uusien jäsenten myötä tullut uusia elementtejä, kuten virtuaaliset videovierailut eri kirjastoissa. Tuleva Malmön lähikokous sisältää myös fyysisen vierailun paikalliseen yliopistokirjastoon.

Viimeisin ryhmän webinaari tarjosi yliopistokirjastojen johtajille foorumin

Kirjastokierroksen tuumaustauolla Oslossa.
Kuvaaja: Gunnhildur Björnsdóttir.

NUAS Library Group 2023

Jesper Christian Mørch (Universitetet i Agder), puheenjohtaja
Gunnhildur Björnsdóttir (Háskóli Íslands)
Trude Færevaaag (Universitetet i Bergen)
Thomas Kaarsted (Syddansk Universitet)
Sara Kjellberg (Malmö universitet)
Anne Lehto (Vaasan yliopisto)
Morgan Palmqvist (Göteborgs universitet)
Susanna Parikka (Lapin yliopisto)
Nils Thidemann (Aalborg Universitet)

NUAS Library Group on kokousta-
nut myös Islannissa.
Kuvassa Langisjór.
Kuvaaja: Gunnhildur
Björnsdóttir.

verkostoitumiseen tammikuussa 2023. Webinaarin tavoite oli esitellä NUAS Library Groupin toimintaa yliopisto-
kirjastoille ja tarjota työpajaosuudes-
sa kirjastojen johtajille mahdollisuus
pohtia yliopistokirjastojen johtajuu-
den ajankohtaisia kysymyksiä vertais-
ryhmissä.

Webinaarin suunnitteluvaiheessa huomattiin, että alalta puuttuu kansainvälinen foorumi yliopistokirjastojen johtajien ajatusten vaihtoa varten. Johtajat pohtivat lähes samoja kysymyksiä eri Pohjoismaissa. Toimintaympäristö pohjoismaisissa yliopistoissa on pitkälti samankaltainen, ja opiskelun ja tutkimuksen tarpeet kirjastoilta samansuuntaisia.

Työpajassa jaettiin vertaiskoke-
muksia ja pohdittiin yliopistokirjasto-
jen johtajuuteen liittyviä haasteita ja
mahdollisuuksia sekä pohjoismaisen
NUAS-verkoston hyödyntämis- mah-
dollisuuksia. Työskentelyyn käytettiin

Miro yhteistyöalustaa. Osallistujia as-
karruttivat erityisesti kysymykset tu-
levaisuuden osaamistarpeista ja niiden
ennakoinnista sekä avoimen tieteen
kehitys.

Pohjoismailla on yhteinen arvo-
pohja, ja yhteiskunnat ja kulttuurit
ovat lähellä toisiaan.

NUAS Library Group mahdollis-
taa yhteistyön ja vertaisverkoston hyö-
dyntämisen yliopistokirjastojen kesken
tulevaisuudessakin. Laajan NUAS Fo-
rum 2025:n suunnittelu antaa runsaas-
ti mahdollisuuksia Library Groupille
nostaa käsittelyyn kirjastoille tärkeitä
ajankohtaisia aiheita. 💡

Linkit

NUAS:n verkkosivut:

<https://nuas.org/>

NUAS Library Group: <https://www.nuas.org/group/library-service/>

DOKK1 English: [Dokk1](#)

Kirjoittajat

SUSANNA PARIKKA
Lapin yliopisto
susanna.parikka@ulapland.fi
orcid.org/0000-0003-0999-872X

ANNE LEHTO
Vaasan yliopisto
anne.lehto@uwasa.fi
orcid.org/0000-0002-1040-1399

Johanna Lahikainen, Elisa Hyytiäinen ja Marja Moisio

HUKKAA METSÄSTÄMÄSSÄ, YHTEISTYÖTÄ PARANTAMASSA: Rinnakkaistallennuksen kehittämistä lean-menetelmillä

Helsingin yliopiston kirjasto uudisti rinnakkaistallentamisen prosessin lean-menetelmien avulla. Kehittäminen oli osa kolmevuotista Avoimen julkaisemisen palveluprosessit ja viestintä -projektiä, jonka yksi tavoite oli rinnakkaistallennuksen prosessien virtaviivaistaminen ja tehostaminen. Kirjasto käytti apuna yliopiston lean-valmentajien ammattitaitoa ja sai aikaan merkittäviä parannuksia.

Rinnakkaistallennusta tehdään Helsingin yliopiston kirjastossa kahdessa eri tiimissä, Tuhat-tutkimustietojärjestelmäryhmässä ja Avoimen julkaisemisen ryhmässä. Yhteensä rinnakkaistallennusta tekee reilut 20 henkilöä. Tuhat-ryhmä on verkostomainen: suurin osa siihen kuuluvista kirjastolaisista tekee Tuhat- ja rinnakkaistallennustyötä sivutoimisesti, esimerkiksi 20–30 prosenttia kokonaistyöajastaan.

Työ on jakautunut kahdelle eri ryh-

mälle historiallisista ja käytännöllisistä syistä: Tuhat-tarkistajat tekevät laajemmin työtä tutkimustietojärjestelmän ja julkaisutietojen kanssa kuin avoimen julkaisemisen rinnakkaistallentajat. Jälkimmäiset ovat tulleet työhön mukaan vasta avoimen julkaisemisen muututtua yleisemmäksi 2010-luvulla, kun taas edelliset ovat voineet tehdä tutkimustietorekisterityötä eri järjestelmien avulla jo useita vuosikymmeniä.

Työtä tehdään neljällä eri kampuksella ja lukuisilla tieteenaloilla. Monet

MITÄ LEAN ON?

- Lean on maailman levinnein johtamisfilosofia. Se on syntynyt autotehdas Toyotan toimintamalleista ja sitä on sovellettu erilaisiin työpaikkoihin ympäri maailman.
- Leanin tausta-ajatuksena on jatkuvan parantamisen kulttuuri. Lähtökohtana on, miten jokin tietty työprosessi voisi tuoda mahdollisimman paljon arvoa asiakkaalle ja miten se voisi tapahtua mahdollisimman sujuvasti.
- Leanin työkaluja ovat esimerkiksi gemba-kävely eli prosessikävely, jossa havainnoidaan prosessia asiakkaan ja palvelun toteuttamisen näkökulmasta.
- Arvovirtakuvaus tehdään gemba-kävelyn perusteella: Siinä kuvataan prosessi ja kartoitetaan ne mahdolliset kohdat, joissa prosessin virtaus hankaloituu tai pysähtyy.
- Hukalla tarkoitetaan työprosessin virtauksessa esiintyvää ongelmaa.

(Lähde: Heikki Pörin koulutus HY:n tuleville lean-valmentajille 11.-12.11.2020.)

käytännölliset syyt ovat johtaneet siihen, että rinnakkaistallennusta tehtiin peräti viitenä erilaisena työprosessina, joista suurinta osaa ei oltu dokumentoitu.

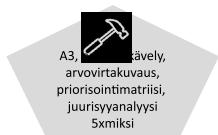
Projektin kehitysmetodiksi valittiin lean

Kirjastossa oli vuonna 2020 käynnissä kolmevuotinen Avoimen julkaisemisen palveluprosessit ja viestintä -projekti ja sen yhtenä toimenpiteenä oli rinnakkaistallennuksen prosessien virtaviivaistaminen ja tehostaminen. Projektia veti johtava tietoesiantuntija Tiina Äärilä ja projektiin omistaja oli palvelujohtaja Päivi Kaiponen. Kehitysmetodiksi valittiin lean – ketterän kehityksen malli, joka on nostettu yhdeksi Helsingin yliopiston keskeiseksi kehittämistavaksi.

Kehityskeskusteluissa ja muissa yhteyksissä oli tullut ilmi, että ryhmissä

tehtiin osin päällekkäistä työtä. Oli epävarmuutta siitä, miksi toinen ryhmä toimi tietyllä tavalla tietyissä prosessin kohdissa. Kun tilannetta kartoitettiin hankkeen alussa, todettiin, että ohjeita oli paljon ja ne olivat hajautuneet eri paikkoihin. Osa niistä oli vaikeasti löydettävissä: ne sijaitsivat vain kokousmuistioissa tai Teams-keskusteluissa. Osaan ongelmatapauksista ei ollut ohjeita lainkaan. Ryhmillä ei ollut yhteisiä rinnakkaistallennusta koskevia tapauksia eikä yhteisiä viestintäkanavia.

Palvelujohtaja Päivi Kaiponen nimitti osaprojektille projektipäällikön, johtavan tietoesiantuntijan Marja Moision, sekä ohjausryhmän, johon kuuluivat palvelujohtajan ja projektipäällikön lisäksi johtava tietoesiantuntija Tiina Äärilä sekä asiantuntijoina hankkeen lean-valmentajat Elisa Hyytiäinen ja Johanna Lahikainen. Ohjaus-

RINNAKKAISTALLENNUKSEN KEHITTÄMINEN HELSINGIN YLIOPISTON KIRJASTOSSA

HuLib
1.4–31.12.2020
Projektipäällikkö:
Marja Moiso
Lean-valmentajat:
Johanna Lahikainen,
Elisa Hyytiäinen

TAVOITE

- Sujuvoittaa rinnakkaistallennusprosessia
- Kuvata prosessi
- Lisätä tiedonkulkua ja toisten työn ymmärrystä OA- ja Tuhat-ryhmien välillä

LÄHTÖTILANNE

- Työtä tehdään eri ryhmissä ja yli yksikkörajojen. On kaksi ryhmää, jotka eivät tiedä mitä toinen ryhmä tekee ja miksi. Ryhmillä ei ole yhteisiä kokouksia, ei sähköpostilistaa tai muuta keskustelualustaa.
- Ohjeita on paljon ja ne ovat eri paikoissa. Osa niistä on vain kokousmuistioissa tai Teams-keskusteluissa. Kaikkiin ongelmatapauksiin ei ole ohjeita.
- Prosessissa esiintyy tuplatyötä.

27
OSALLISTUJA
A

5
KUVATTUJA
PROSESSIA

6
TUNNISTETTUJA
HUUKKAA

3
PIKAVUOTTO
A

MUUTOS

- Kuvattu viiden eri prosessin tilalle yksi yhteinen prosessi
- Prosessi käyty yhdessä läpi, ymmärrys toisten työstä lisääntynyt
- Asiakasnäkökulma kirkastunut
- Sisäiset ohjeet järjestetty uudelleen ja keskitetty yhteen paikkaan. Ohjeiden päivitysvastuusta sovittu.
- Tiedonkulkua parannettu: Kaikki liitetty Tuhat-ryhmän sähköpostilistalle Yhteinen Teams-keskustelualue perustettu

PALAUTE

"Lean-kehittämiskohde tehtiin kokonaan etätövälinein. Tapaamiset olivat hyvin suunniteltuja. Ei tarvinnut pelätä sanovansa jotain tyhmää. Kaikille annettiin tilaa. Auttoi kokonaisuuden hahmottamisessa ja toi lisämotivaatiota omaan työhön. Metodi tuntuu hassulta, oma olo lapsekkaalta. Keskitetään liikaa yksittäiseen tutkijaan."

ryhmä asetti rinnakkaistallennuksen lean-kehittämisen tavoitteiksi rinnakkaistallennusprosessin kuvaamisen, työn sujuvoittamisen sekä tiedonkulun ja toisten työn ymmärryksen lisäämisen kahden ryhmän välillä.

Hanke toteutettiin 1.4.2020–26.1.2021 kokonaan etätyönä koronapandemian vuoksi. Se oli ensimmäinen Helsingin yliopistossa täysin etänä toteutettu lean-hanke.

Miten kehittäminen eteni?

Hanke aloitettiin huhtikuussa alkutapaamisella, johon osallistuivat kaikki rinnakkaistallennustyötä tekevät kirjastolaiset. Tapaamisessa kerrottiin lean-filosofiasta, -menetelmistä ja työkaluista sekä hankkeen etenemisestä. Seuraavaksi touko-kesäkuussa toteutettiin valmentajien johdolla gemba-kävelyt eli kartoitettiin nykytila haastatteleamalla työntekijöitä. Kuvauksia syntyi viisi kappaletta: neljän eri kampuksen julkaisutarkistajien käytännöt ja avoimen julkaisemisen ryhmän käytäntö. Kun nykytilan kuvaukset oli tehty, niitä käsiteltiin yhdessä. Niiden perusteella työstettiin arvovirtakuvausta, jonka tekemisessä tarkastellaan työprosessia sekä sen mahdollisia hukkia ja ongelmia. Hukkia löydettiin 16 kappaletta. Myös pikavoittoja eli nopeasti ja helposti ratkaistavia ongelmia löytyi kolme kappaletta ja ne saatiin onnistuneesti ratkaistuksi. Osallistujat saivat kesän ajan äänestää niitä hukkia ja ongelmia, joihin puuttumista he

HY JA LEAN

- Helsingin yliopistolla on lean-koordinaatioryhmä, joka ohjaa ja koordinoi koko yliopiston lean-kehittämistä.
- Yliopisto on kouluttanut vuosina 2017-2021 kolmella vuosikursilla noin 50 sisäistä lean-valmentajaa, jotka muodostavat HY:n lean-valmentajaverkoston. Verkoston toimintaa suunnittelevat koordinaattori Minna Lehtola ja suunnitteluryhmä.
- Verkosto saa jatkokoulutusta ja käsittelee ajankohtaisia asioita kahdesti kuussa.
- Kehittämiskohteisiin menee aina vähintään kaksi valmentajaa, jotka toimivat valmentajaparina.

pitivät tärkeimpinä. Elokuussa keskusteltiin tuloksista ja priorisoitiin kehittämiskohteet, joista valittiin neljä ratkottaviksi.

Ryhmä jaettiin neljään pienryhmään, jotka lähtivät kehittämään omia osa-alueitaan ja pyysivät säännöllisesti kommentteja myös muilta hankkeeseen osallistuvilta. Pienryhmät työskentelivät enimmäkseen itsenäisesti ja saivat tukea valmentajilta aina tarvittaessa. Pienryhmien työ jatkui useita kuukausia, elokuusta tammikuulle, ja tänä aikana pidettiin kaksi koko osallistujajoukon tilannekatsaustapaamista, joissa ryhmät esittelivät etenemistään ja saivat palautetta muilta.

Mitä saatiin aikaan?

Pienryhmät saivat aikaan huomattavia tuloksia – jopa niin huomattavia, että valmentajat olivat vaikuttuneita hetkelliseen sanattomu-

teen ja silmien äkkinäiseen vetymiseen saakka

Hankkeen aikana kuvattiin ja käytiin yhdessä läpi kaikki viisi eri rinnakkaistallennusprosessia. Osallistujat loivat rinnakkaistallennuksen palvelulupauksen, joka ohjaa työtä ja sen tavoitteita. Päällekkäisen työn välttämiseksi tehtiin kokeiluja. Ryhmien välistä tiedonkulkua ja yhteydenpitoa parannettiin monin tavoin, muun muassa perustamalla yhteinen Teams-keskustelualue ja kutsumalla kaikki rinnakkaistallentajat ryhmästä riippumatta säännöllisesti toistuvaan palaveriin, jossa pohditaan käytännönläheisiä tallennustapauksia. Ohjeiden käytöstä toteutettiin kysely. Sen ja muun tapaamisissa saadun tiedon perusteella ohjeita parannettiin ja tehtiin lisää. Ohjeet koottiin ja keskitettiin yhteen paikkaan sekä sovittiin päivitysvastuista.

Asiakas ja mittarit

Yksi hankkeen askarruttavimmista kysymyksistä oli asiakkuus, joka on usein julkisella sektorilla vaikeaselkoisempi tai monimutkaisempi asia kuin yksityisellä sektorilla. Kun ryhmässä pohdittiin asiakkuutta, todettiin, että rinnakkaistallennuksella oli lukuisia asiakkaita ja että ryhmässä nähtiin ensisijainen asiakas monin eri tavoin. Joillekin se oli yliopiston oma tutkimushallinto, toi-

sille opetus- ja kulttuuriministeriö tai oman yliopiston tutkijat ja monelle koko maailma, joka saa rinnakkaistallennuksen avulla tutkimustietoa.

Toinen pitkään keskusteluttanut teema olivat mittarit. Millä mittareilla jatkossa tarkastelisimme hankkeen

Osallistujat loivat rinnakkaistallennuksen palvelulupauksen, joka ohjaa työtä ja sen tavoitteita.

onnistumista ja työn sujuvuutta? Osallistujat kokivat, etteivät mittareiksi sovi rinnakkaistallennukseen käytetty aika tai tallennusten määrä, sillä yksittäiset rinnakkaistallennustehtävät voivat poiketa toisistaan suuresti. Pohdittiin myös työhyvinvointikyselyn kohtia, joita voisi tarkkailla jatkossa, mutta sekään ei tuntunut riittävältä. Lopulta päädyttiin, että tehdään rinnakkaistallennustyön sujuvuudesta, ohjeiden löytyvyydestä, käytettävyydestä ja muista tärkeistä asioista oma kysely tallentajille.

Helsingin yliopiston kirjaston rinnakkaistallentajat eivät ole tässä yksin, vaan mittarien asettaminen on lean-valmentajien kokemusten perusteella asiantuntijatehtävissä usein monimutkaista.

Saatu palaute

Osallistujilta kerättiin palautetta hankkeen aikana ja sen jälkeen. Palautteenantajat kertoivat, että asiakasnäkökulma kirkastui ja ymmärrys toisten työstä ja työn kokonaiskuvasta lisääntyi. Li-

säksi tiedonkulku parani sekä ohjeet ja niiden löytyvyys kohenivat. Osalle osallistujista hankkeen tuoma tieto toi lisämotivaatiota työhön.

Suurin osa palautteen antajista koki, että tapaamiset olivat hyvin suunniteltuja. Ei tarvinnut pelätä sanovansa jotain tyhmää ja kaikki saivat tilaa tulla kuulluksi. Muutama negatiivinenkin palaute saatiin: joku koki, että hankkeessa keskityttiin liikaa yksittäiseen tutkijaan, kun sen sijaan olisi voitu nähdä asiakkaat laajempina ryhmänä. Toisen mukaan menetelmä tuntui hieman hassulta ja teki olosta vähän lapsekkaan.

Hankkeen alussa pohdimme, miten hyvin hanke voi toimia täysin etävällein toteutettuna, mutta huomasimme, että kaikki sujui paremmin kuin odotimme. Palautteen mukaan osallistujat kokivat, että kaikki tulivat hyvin huomioituiksi, myös he, jotka ovat usein hiljaisia lähitapaamisissa.

Kehittämistyö jatkuu

Jatkuva kehittäminen on yksi leanin perusajatuksista. Usein arjessa on liian

kiire kehittää ja siksi jatkamme prosesseilla, joiden tiedämme tarvitsevan parantamista. Yksi hankkeen opeista oli se, että jatkamme kehittämistä myös varsinaisten kehittämishankkeiden ulkopuolella: se voi olla osa prosessejamme ja jokapäiväistä työelämäämme. Osa leanin menetelmistä, kuten esimerkiksi ongelmanratkaisutyökalu A3 tai juurisyysanalyysi ”5 kertaa miksi”, ovat yksinkertaisia, tehokkaita eivätkä vie paljoa aikaa ja ne voi ottaa käyttöön ilman koulutusta.

Hankkeen päätyttyä järjestimme muiden yliopistokirjastojen kanssa etäpalavereita, joissa kerroimme lean-kehittämisestä ja kuulimme heidän avoimen julkaisemisen käytännöistään. Tapaamisessa Turun yliopiston kirjaston kanssa syntyi ajatus yhdessä ylläpidettävästä tiedostosta, johon kerätään tietoa niistä kustantajista, jotka eivät salli rinnakkaistallennusta.

Kehittämishanke oli monella tapaa menestyksenkäs ja oli helppo huomata, että lean sopii oikein hyvin myös yliopistokirjastojen tutkijapalveluiden prosessien kehittämiseen. ❖

Kirjoittajat

JOHANNA LAHIKAINEN

Helsingin yliopiston kirjasto
johanna.lahikainen@helsinki.fi

ELISA HYYTIÄINEN

Helsingin yliopiston yliopistopalvelut
elisa.hyytiainen@helsinki.fi

MARJA MOISIO

Helsingin yliopiston kirjasto
marja.moisio@helsinki.fi

Pekka Uotila

Avoim, yhteisöllinen ja vastuullinen Koha-yhteisö

Koha-yhteenliittymä syntyi nopeasti vuoden 2018 aikana. Aikaa pitkän aikavälin suunnitteluun ei juuri ollut. Tilanteen ja toiminnan vakiinnuttua avoim yhteenliittymä halusi määrittellä, mitkä tekijät pitävät yhteisöä koossa ja millaisia ovat yhteiset tulevaisuuden tavoitteet. Vuosina 2021 ja 2022 pidettiin yhteisten työpajojen sarja ja hahmoteltiin yhteenliittymän vahvuuksia, uhkia, arvoja ja tulevaisuutta. Tuloksena syntyi Koha-yhteenliittymän ensimmäinen tulevaisuusdokumentti.

Pitkään valmisteltu kirjastojen siirtyminen uuteen kirjastojärjestelmään johti vuoden 2018 alussa tilanteeseen, jossa valittavana oli käytännössä kaksi vaihtoehtoa: avoimen lähdekoodin järjestelmä Koha tai kaupallisen järjestelmän kilpailuttaminen.

Osa korkeakoulukirjastoista ja erikoiskirjastoista päätyi avoimen lähdekoodin järjestelmään ja ryhtyi järjestäytymään ja valmistautumaan uuden järjestelmän käyttöönottoon. Ensimmäinen Koha-versio oli koekäytössä jo saman vuoden lopussa Hämeen ammattikorkeakoulussa.

Luopuminen edellisen kirjastojärjestelmän Voyagerin ympärille rakentuneista palveluista ja yhteisöistä sekä siirtyminen uuteen järjestelmään sisälsi vauhtia ja monenlaisia käännteitä. Kun Kohaan siirtyminen oli saatu valmiiksi, huomattiin Koha-yhteisössä, että ”taivas ei sittenkään pudonnut niskaamme” (Ahlqvist, Keskitalo, Luokkanen, & Muhonen 2021). Oli aika ryhtyä miettimään, mihin oli tultu ja millaista tulevaisuutta Koha-yhteisössä halutaan.

Mihin ollaan menossa?

Koska avoin yhteenliittymä on sananmukaisesti avoin, ei sen toimintaa voi suoraan verrata yritykseen tai muuhun suljettuun yhteisöön. Toisaalta Kohan käyttöönotto osoitti, että avoin yhteenliittymä kumppaniensa Kansalliskirjaston ja CSC:n kanssa pystyi toteuttamaan vaativan projektin hallitusti, ketterästi ja kohtuullisin kustannuksin.

Kohan onnistunut käyttöönotto osoitti, että avoimen yhteenliittymän menestys perustuu monien taitavien ja avointen kirjastojärjestelmien kehittämiseen omistautuneiden henkilöiden ja yksittäisten korkeakoulujen edelläkävijyyteen ja innostukseen. Kansalliskirjaston koodariryhmän työskentely mahdollisti ammattitaitoisen, hyvin koordinoitun ja joustavan etenemisen. Hämeen ammattikorkeakoulussa panostettiin alkuvaiheen kehitystyöhön, ja tästä hyötyivät kaikki Koha-yhteisön jäsenet. Pääkaupunkiseudun ammattikorkeakoulukirjastot tekivät suuren työn yhdistäessään tietokantansa ja Jyväskylän yliopiston Avoimen tiedon keskuksen johtaja Ari Muhonen teki lujasti töitä avoimen yhteenliittymän synnyttämiseksi. Moni muukin yhteenliittymän jäsen teki pitkää päivää yhteiseksi hyväksi.

Keväällä 2021 melkein koko yhteenliittymän ohjausryhmä vaihtui kerralla. Viimeistään silloin huomattiin, että avoimen yhteenliittymän jatkuvuuden takia on tärkeää saada mahdollisimman monia jäseniä osallistumaan yhteiseen kehittämiseen. Samalla on

käytävä keskustelua yhteisöä koossa pitävistä voimista. Lisäksi haluttiin kuvata, millaista yhteisöä ollaan rakentamassa.

Koha-yhteenliittymän yleiskokous päätti aloittaa syksyllä 2021 tulevaisuustyöskentelyn, jossa tavoitteena oli pitää sarja työpajoja ja miettiä, mihin suuntaan ollaan menossa ja halutaan mennä. Koha on avoin yhteenliittymä myös uusille jäsenille.

Työpajojen toteutus

Joulukuussa 2021 aloitettiin kolmen webinaarin ja työpajan sarja, joiden aikana hahmoteltiin kuvaa Koha-yhteisön tulevaisuudesta. Ensimmäiset kaksi työpajaa toteutettiin verkkovälitteisesti. Kesäkuussa 2022 pidettiin työpaja Haaga-Helian tiloissa Helsingissä, jossa fasilitaattorina toimi lehtori Katri Aaltonen Haaga-Helia Ammatillisesta opettajakorkeakoulusta. Työpajoihin ja webinaareihin osallistui yhteenliittymän asiantuntijoita, pääkäyttäjiä ja kirjastojen johtajia sekä kansainvälisiä vieraita. Enimmillään työpajoissa oli useita kymmeniä osallistujia, vähimmillään kolmisenkymmentä. Osallistujien määrä oli yhteenliittymän kokoon nähden hyvä.

Työpajojen tuloksia koottiin verkkotyöpajoissa Padletteihin ja Excel-taulukoihin, fyysisessä työpajassa osallistujien tuotoksia kirjattiin perin-

**Avoin yhteenliittymä
pystyi toteuttamaan
vaativan projektin
hallitusti, ketterästi ja
kohtuullisin kustannuksin.**

Työpajojen perusteella keskeisiksi pitovoimiksi osoittautuivat itse avoimen lähdekoodin idea ja siihen liittyvä arvomaailma.

teisesti paperilapuille, jotka valokuvattiin. Näiden jälkien perusteella koottiin ja ryhmiteltiin keskeisimpiä, toistuvia ja eniten työpajoissa huomiota ja kannatusta saaneita ajatuksia yhteenliittymän tulevaisuusdokumentiksi.

Työpajoissa tarkasteltiin Koha-yhteisöä SWOT-analyysin avulla, mietittiin yhteisön pito-, työntö- ja valovoimia, ensisijaistettiin ja tiivistettiin työpajojen tuloksia ja lopulta laadittiin listaa keskeisistä toimenpiteistä.

Vahvuuksia, heikkouksia, mahdollisuuksia ja uhkia

Yleisinä vahvuuksina pidettiin järjestelmän muokattavuutta, kirjastojen omaa ja aktiivista toimintaa järjestelmän kehittämisessä, hyvää yhteistyötä ja keskinäistä luottamusta sekä kohtuullisen alhaisia suoria kustannuksia. Mahdollisuuksia nähtiin järjestelmän modulaarisuudessa, käytäjälähtöisessä kehittämisessä, kansainvälisen koodariyhteisön osaamisessa ja koko yhteisön osaamisen jakamisessa yhteiseen hyvään.

Heikkouksina pidettiin sitä, että Kohaa ei ole suunniteltu sähköisten aineistojen hallintaan, mikä on erityisesti korkeakoulukirjastojen kannalta harmillista. Samoin kerrostuneen koodin hallinta, yhteisölliseen kehittämiseen ja ylläpitoon vaadittava henkilöresurssien määrä ja jatkuva uuden oppimisen vaade koettiin heikkouksiksi. Uhkana pidettiin sitä, että e-aineistojen hal-

linta ei osana Kohaa onnistuisikaan toivotulla tavalla ja jouduttaisiin turvautumaan johonkin rinnakkaiseen järjestelyyn. Uhkaksi nimettiin myös resurssien mahdollinen riittämättömyys avoimen lähdekoodin kehittämiseen meillä ja maailmalla. Pienehkön yhteisön kannalta yhteisöstä mahdollisesti eroavien organisaatioiden menetyksen on uhka koko yhteisön menestykselle.

Yhdestä näkökulmasta tarkasteltuna Kohaa voinee ajatella yhteisöllisenä kehittämisenä, jonka kohteena on kirjastojärjestelmä. Siksi Kohan tulevaisuutta pohdittaessa kohtalaisen suuren painoarvon saivat yhteisön toimintaan liittyvät asiat. Kriittistä kokonaisuudessa, myös teknisen kehityksen kannalta, on yhteisön kyky toimia yhdessä. Siksi Koha-yhteisöön osallistuvien näkemykset siitä, mitkä asiat pitävät yhteisössä, ovat tulevaisuuden kannalta tärkeitä.

Pito-, veto- ja valovoimat

Tyoöpajojen perusteella keskeisiksi pitovoimiksi osoittautuivat itse avoimen lähdekoodin idea ja siihen liittyvä arvomaailma. Itse järjestelmässä vetää puoleensa helpous, rajapinnat, riittävät ja tarpeelliset ominaisuudet. Lisäksi pitovoimina mainittiin kehityksen läpinäkyvyys, yksittäisten kirjastojen mahdollisuus vaikuttaa kehitykseen, edullinen hinta, hyvä yhteistyö, asiantuntevat kehittäjät ja luottamus toimijoiden kesken.

Viimeisessä työpajassa jäseneltiin tuloksia järjestelmä-, yhteisö- ja asiakastoille. Kun sen jälkeen ensisijais-

PITO-, VETO- JA VALOVOIMAT PRIORISOITUINA

	PITOVOIMAT	VETOVOIMAT	VALOVOIMAT
Järjestelmätaso	Mahdollisuus vaikuttaa kansainvälisen Kohan kehittämiseen.	Hinta; läpinäkyvät kustannukset, näkymä siihen, millaisia kustannuksia on tulossa	Ketteryys-suora yhteys kehittäjiin
Yhteisötaso	Kirjastojen vertaisyhteistyö	Avoim lähdekoodi: ideologia, läpinäkyvyys, ketteryys, räätälöintimahdollisuus	Yhteisö - toimii hyvin kirjastojen välillä ja kirjastojen ja kehittäjien välillä
Asiakkaan taso	Vakaus	Integraatit: Tuudo, Finna, Melinda	Kehitys - mahdollisuus vaikuttaa

KUVIO 1. Koha-yhteenliittymän tulevaisuusmatriisi. Työpajoissa määritellyt pito-, veto- ja valovoimat priorisoituna järjestelmä-, yhteisö- ja asiakastasolla.

tettiin pito- ja vetovoimia ja lisättiin joukkoon kunkin tason valovoimaisin seikka, saatiin matriisi, joka kuvaa hyvin Koha-yhteisön jäsenten myönteisiä kokemuksia ja positiivisia odotuksia. Tulevaisuusmatriisi toimii perustana sille, millaisen tulevaisuuskuvan kukin yhteenliittymän jäsen voi yhteisölle itse piirtää luottaen siihen, että kuva perustuu yhteiseen näkemykseen. Matriisin perusteella voi esimerkiksi väittää, että tavoitteenamme on asiakkaan kokemaa järjestelmää, jota kehitetään ketterästi koko yhteisöä kuunnellen. Kohassa kustannukset ovat läpinäkyviä ja kehittäjäyhteisölle antaa voimaa yhteisön myönteinen ideologia ja innostava yhdessä tekeminen.

Arvot

Tulevaisuustyöskentelyn aikana kävi ilmi, että arvot ja yhteisölliset tekijät ovat teknisen järjestelmän kehittämisen rinnalla erittäin tärkeitä, ehkä jopa teknisen kehittämisen varsinainen ajuuri. Siksi työpajoissa haluttiin tiivistää

keskusteluissa esille tulleet arvot ja arvostuksiin liittyvät teemat Koha-yhteisön arvoiksi.

Lähdekoodin **avoimuus** on selkeä lähtökohta ja arvo sinänsä. Avoimuuteen liittyy tiedon ja osaamisen sujuva jakaminen sekä avoimuuteen altis yhteisö. **Yhteisöllisyyden** tasoja Kohassa ovat kansainvälinen, kansallinen ja oman yhteenliittymän sisäinen yhteisöllisyys. Yhteisöllisyyden sisältöjä ovat tasavertaisuuden myönteinen tunne, keskinäinen luottamus ja halu jakaa ja ottaa vastuuta. **Vastuullisuus** merkitsee kohtuullisuutta ja järjeistämistä; yhteisössä halutaan maksaa riittävän hyvää, kirjastojen todellisiin tarpeisiin vastaavasta järjestelmästä, jonka kasvusta ja kehityksen suunnasta vastaa yhteisö ja sen jokainen jäsen itse.

Toimenpiteet

Tulevaisuustyön tuloksia tiivistettiin tekemisiksi, joihin olisi ryhdyttävä, jotta tulevaisuus olisi toivotun kaltainen. Toimenpidelis-

taus kuvaa niitä osa-alueita, joihin on kiinnitettävä erityistä huomiota, jotta avoin yhteenliittymä etenisi kohti toivottua tulevaisuutta.

Viestintään on tällaisessa yhteistyössä kiinnitettävä entistä enemmän huomiota, koska Kohan menestys perustuu yhteisöön. Aktiivinen viestintä ja vuorovaikutus on välttämätöntä, jotta kirjastojärjestelmää voidaan kehittää vastaamaan kirjastojen tarpeita muiden kokemuksista oppien.

Osaamiseen on panostettava. Koska Koha on yhteisöllistä kehittämistä, on huolehdittava siitä, että kaikki yhteisöön osallistuvat kirjastot huolehtivat siitä, että kirjastossa on oppimiskykyä ja -halua sekä resursseja perehtyä Kohan toimintaan. Näin jokainen voi vaikuttaa Kohan kehitykseen paremmin.

Yhteistyö muiden Koha-toimijoiden kanssa on avattava, vakiinnutettava ja siihen on panostettava, jotta saamme laajasta Koha-yhteisöstä paras-ta ja voimme palauttaa yhteisölle omat onnistumisemme.

Kansainvälisyteen kannattaa panostaa muutenkin kuin teknisellä tasolla, koska Koha avaa luontevan väylän oppia kansainvälisiltä kumppaneilta kirjastojen hyvästä toiminnasta muutenkin kuin järjestelmätasolla.

Teknisen **tiekartan** ylläpitoa jatketaan – sitä yhteisössä onkin jo pitkään tehty. Jatkuvasti päivittyvä tiekartta on järjestelmätason selkäranka, joka konkretisoi ja visualisoi Kohan nykytilan ja tulevaisuuden.

Pohdinta

Kohan tulevaisuustyö tehtiin melko intuitiivisen työpajatyöskentelyn periaatteiden mukaisesti niin, että mahdollisimman moni ääni saatiin näkyväksi. Äänet yhdistettiin osaksi kokonaisuutta, joka antaa kuvan siitä, millaisia toiveita ja tavoitteita yhteenliittymän jäsenistöllä on yhteisestä tulevaisuudesta. Työskentely nosti esille ne arvot ja ihanteet, jotka antavat yhteistyölle voimaa. Samalla tuli myös jäseneltyä yhteenliittymän heikkouksia ja uhkia.

Tulevaisuuden jäsentäminen järjestelmä-, yhteisö- ja asiakastasolle auttaa hahmottamaan yhteenliittymän tehtäviä selkeämmiksi. Koska tämäkin yhteinen työ tehtiin muiden töiden ohella varsin lyhyellä ajalla, on seuraava yhteenliittymän tavoitteita ja tehtäviä pohtiva kierros toivottavasti entistä paremmin jäseneltyä.

Koha-yhteenliittymässä ja ehkä muissakin kirjastojen verkostoissa olisi tarpeen pureutua entistä systemaattisemmin ja analyttisemmin yhteenliittymien yleisiin etuihin, haittoihin ja ongelmiin. Näin jokainen osallistuja tai osallistumista harkitseva voisi entistä paremmin tehdä valinnat tietoisesti ja strategisesti, asiakkaiden tarpeet, talouden realiteetit ja toimintaympäristön muutokset huomioiden.

Haaste ei koske vain Koha-yhteenliittymää vaan kaikkia kirjastojen monia enemmän tai vähemmän avoimia kokoonpanoja. Lorcan Dempsey (2019) kiteyttää mainiosti yhteenliit-

tymätyön haasteen: ”Library collaboration is hard, effective collaboration is harder”. Dempsey esittämiä kirjastoyhteistyön haasteita pitäisi selvittää Suomessakin systemaattisesti, jotta monimuotoinen ja laaja kirjastoyhteistyömme saisi lujemman pohjan tulevaisuustyölle. ❖

Lähteet

AHLQVIST, A., KESKITALO, E.-P., LUOKKANEN, S., & MUHONEN, A. (2021). Avointa ja modulaarista: Koha saapui tieteellisiin kirjastoihin. *Signum*, 54(2), 10–17.

<https://doi.org/10.25033/sig.109618>

DEMPSEY, L. (2019). What Collaboration Means to Me: Library collaboration is hard; effective collaboration is harder, *Collaborative Librarianship*: Vol. 10 : Iss. 4 , Article 3.

Available at: <https://digitalcommons.du.edu/collaborativelibrarianship/vol10/iss4/3>

Kirjoittaja

PEKKA UOTILA

Kaakkois-Suomen Ammattikorkeakoulu

pekka.uotila@xamk.fi

Soile Manninen

AINA AJANKOHTAINEN

JURIDIIKKA

– STKS:n kirjastojuridiikan työryhmä esittäytyy

Kirjastojuridiikan työryhmä on yksi STKS:n pitkäikäisimmistä. Aluksi pääasia oli tekijänoikeus, mutta maailman muuttuessa myös kirjastojen juridinen toimintaympäristö on muuttunut. Sääntelyn määrä vain lisääntyy, joten aktiivisille jäsenille on ryhmässä tarvetta tulevaisuudessakin.

Tekijänoikeus, tietosuojaja, digipalvelulaki, tiedonhallintalaki, avoimen datan direktiivi, laki tutkimustietovarannosta – siinäpä listausta STKS:n kirjastojuridiikan työryhmän kokousten teemoista parilta edelliseltä vuodelta. Työryhmän juuret löytyvät tekijänoikeustyöryhmästä, joka toimi vuosina 1996–2004. Ryhmä perustettiin edellisen laajemman tekijänoikeuslain muutoksen aikoihin. Nykyisen ryhmän jäsenistä Ari Rouvari oli mukana jo tuolloin. Kun lakiuudistus oli saatu valmiiksi, ryhmä jäi tauolle, mutta teki vuonna 2006 paluun Juridisten asioiden työryhmänä, ja myöhemmin nimi muutettiin Kirjastojuridiikan työryhmäksi. Tässä vaiheessa mukaan tuli Kansalliskirjaston juristi Pekka Heikkinen, joka on ryhmässä edelleen pysyvänä asiantuntijana.

Ryhmän tärkein tehtävä on seurata ja kommentoida valmisteilla olevia lainsäädäntöhankkeita, jotka liittyvät kirjastoihin ja kirjastoissa tehtävään työhön. Ryhmä koordinoi ja kirjoittaa

STKS:n lausunnot ministeriöille, eduskunnan valiokuntiin sekä osallistuu kuulemistilaisuuksiin ja työpajoihin, jotka liittyvät lainsäädäntöhankkeisiin. Lausuntojen aikataulut voivat joskus olla tiukkoja, mutta yhdessä kirjoittaminen sujuu rutiinilla ja samalla kasvaa kaikkien asiantuntemus. Paljon ajankohtaista tietoa juridisista asioista jaetaan myös kokousten välillä. Ryhmäläisistä valitaan STKS:n edustajat kirjastojen, arkistojen ja museoiden yhteiseen KAM-juridiikkaryhmään. Viimeisimmät vuodet edustajina ovat olleet ryhmän puheenjohtaja Irma Reijonen ja Soile Manninen.

Muiden työryhmien tavoin järjestämme koulutuksia, ja aiemmin tilaisuudet oli brändätty tekijänoikeuden ja kirjastojuridiikan ajankohtaispäiviksi. Aiheiden monipuolistuessa kirjavoituivat myös koulutusten nimet, mutta vuonna 2023 keskiössä on jälleen tekijänoikeus. Kesäkuussa järjestettävässä seminaarissa käydään läpi tekijänoikeuden perusteita. Seminaa-

ria seuraa syksyllä webinaari, jossa katsotaan tarkemmin huhtikuun 2023 alussa voimaantulleita tekijänoikeuslain muutoksia.

Emme ole hetkeen tavanneet toisiamme kasvokkain (siksi meistä ei ole tuoretta kuvaakaan), ja tällä hetkellä maantieteellistä edustusta on Helsingin lisäksi Tampereelta, Jyväskylästä

ja Kuopiosta. Ryhmän nykyisessä kokoonpanossa kiinnostava piirre on, että moni on tullut työryhmään STKS:n hallituksen yhteyshenkilön roolissa, mutta jäänyt työryhmän jäseneksi sen jälkeenkin. Motivaationa osallistumiseen on asioiden tärkeys: ryhmässä käsiteltävät asiat ovat läsnä jokapäiväisessä työssä nyt ja tulevaisuudessa. ❖

Työryhmän jäsenet huhtikuussa 2023

Pekka Heikkinen, Kansalliskirjasto

Mira Juppi, Savonia-ammattikorkeakoulu

Päivi Kaiponen, Helsingin yliopiston kirjasto

Marja Kokko, Jyväskylän ammattikorkeakoulun kirjasto

Soile Manninen, Helsingin yliopiston kirjasto

Irma Reijonen, Kansalliskirjasto

Ari Rouvari, CSC - Tieteen tietotekniikan keskus

Anna Ruth, Tampereen yliopiston kirjasto

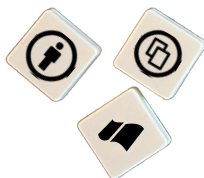
Petri Tonteri, Tampereen kaupunginkirjasto

Kirjoittaja

SOILE MANNINEN

Helsingin yliopiston kirjasto

soile.manninen@helsinki.fi

Soile Manninen

MIKÄ MUUTTUI TEKIJÄNOIKEUSLAISSA?

Suomessa valmisteltiin pitkään DSM-direktiivistä tulevia muutoksia tekijänoikeuslainsäädäntöön. Tieteellisten kirjastojen kannalta kiinnostivat erityisesti tiedonlouhintaa ja rinnakkais-tallennusta koskevat kysymykset. Muutokset tulivat voimaan huhtikuussa 2023. Mitä uudistunut tekijänoikeuslaki tuo tieteellisille kirjastoille?

Keväällä 2019 tuli EU:ssa voimaan direktiivi tekijänoikeudesta ja lähioikeuksista digitaalisilla sisämarkkinoilla eli [DSM-direktiivi](#) (DSM = Digital Single Market). Direktiivistä tulevien muutosten olisi pitänyt olla osa Suomen lainsäädäntöä jo kesäkuussa 2021, mutta lainvalmistelu viivästyti monista erisyistä. Euroopan komissio ehti jopa aloittaa sanktiotoimet Suomea sekä muutamaa muuta jäsenvaltiota vastaan vuoden 2023 alussa. Vihdoin ja viimein [laki tekijänoikeuslain muuttamisesta](#) hyväksyttiin eduskunnassa helmikuussa 2023, ja muutokset astuivat voimaan 3. 4. 2023.

Tutkimuksen ja opetuksen kannalta olennaisimmat direktiivistä tulevat muutokset koskevat tekstin- ja tiedonlouhintaa (direktiivin artikkelit 3–4, tekijänoikeuslaissa 13 b §) sekä teosten käyttöä digitaalisessa ja rajatylittävässä opetustoiminnassa (direktiivin artikla 5, tekijänoikeuslaissa 14 ja 14 a §, 64 c §). Kansallisessa lainvalmistelussa oli aluksi mukana myös tieteellisten artikkeleiden rinnakkaisallentamista

koskenut poikkeus, mutta muutos jätettiin tästä uudistuksessa pois, koska se ei sisällynyt DSM-direktiiviin. [Eduskunnan sivistysvaliokunta on kuitenkin todennut](#), että lainsäädännön valmistelu rinnakkaisallentamisen ja muiden kansallisten sääntelytarpeiden osalta on jatkettava mahdollisimman pian.

Tiedonlouhinta tutkimuksessa helpottuu

Tutkimusorganisaatiot ja kulttuuriperintölaitokset voivat jatkossa tehdä vapaasti tutkimukseen liittyvää tekstin- ja tiedonlouhintaa, eivätkä esimerkiksi kustantajat voi estää sitä sopimuksilla tai teknisillä rajoitteilla. Edellytys louhinnalle on, että tutkimusorganisaatiolla tai kulttuuriperintölaitoksella on laillinen pääsy aineistoon. Louhinnassa syntyneitä aineistoja saa säilyttää tutkimustulosten todentamiseksi sekä jatkotutkimusta varten. Louhittavan aineiston oikeudenhaltijalla ei ole oikeutta saada korvausta tieteelliseen tarkoitukseen tapahtuvasta tiedonlouhinnasta.

Opetuksen havainnollistaminen

Opetuksen havainnollistaminen eli julkistetun teoksen osan tai otteiden käyttö opetuksessa muuttuu myös hieman. Opetuksen havainnollistamiseksi on jatkossa mahdollista käyttää aineistoja, vaikka niihin ei olisi saatavilla käyttö lupaa eli lisenssiä. Tällaisia aineistoja ovat esim. monet Youtube-vidoot. Sopimuslisenksi on kuitenkin edelleen

Opetuksen havainnollistamiseksi on jatkossa mahdollista käyttää aineistoja, vaikka niihin ei olisi saatavilla käyttö lupaa eli lisenssiä.

ensisijainen vaihtoehto eli lisenssi on hankittava, jos teostyypille on sellainen saatavilla eikä havainnollistamispoikkeus koske toisen henkilön laatimia opetusmateriaaleja, joiden käyttäminen tarvitaan edelleen lupa. Havainnollistamiseen käytettävän materiaalin tulee olla laillisesta lähteestä.

Havainnollistamispoikkeus koskee myös etäopetusta. Aineistojen käyttö tapahtuu oppilaitoksen vastuulla joko sen omissa tiloissa, muissa tiloissa tai suojatussa sähköisessä ympäristössä, johon ainoastaan oppilaitoksen opiskelijoilla ja opetushenkilöstöllä on pääsy. Käytön yhteydessä on mainittava lähde sekä tekijän nimi. Käytön katsotaan tapahtuvan siinä jäsenvaltiossa, johon

oppilaitos on sijoittautunut. Oppilaan opiskelu- tai koulunkäyntipaikalla ei ole merkitystä. Jäsenvaltioiden oma asia on, säädetäänkö käytöstä hyvitys tai korvaus. Suomessa tekijät saavat korvauksen.

Kaupallisesta jakelusta poistuneet teokset

Kaupallisesta jakelusta poistuneiden teosten käyttö (direktiivin artikla 8; tekijänoikeuslain 16 h ja 64 e §) kirjastoissa, arkistoissa ja museoissa perustuu jatkossakin pääosin kollektiivisiin sopimuksiin tekijänoikeusjärjestöjen kanssa (esim. Kopioisto, Kuvasto ja Sanasto). Kaupallisesta jakelusta poistuneita teoksia koskee kuitenkin samankaltainen poikkeus kuin opetuksen havainnollistamista. Jos käyttö lupia jollekin teostyypille ei ole saatavilla, aineistoja voi mm. kopioida ja jakaa ei-kaupallisella verkkosivulla laissa olevan poikkeuksen perusteella. Poikkeus koskee aineistoja, jotka kuuluvat pysyvästi kulttuuriperintölaitosten omiin kokoelmiin ja soveltaminen edellyttää esiselvitystä teoksen kaupallisesta saatavuudesta ja tiedottamista aineiston käytöstä. Tekijällä on aina mahdollisuus kieltää käyttö, eikä poikkeus koske ETA-alueen ulkopuolella julkaistuja tai lähetettyjä teoksia.

Jäsenvaltioiden päätettäväksi jätettiin, määritetäänkö teostyypeille erityisiä aikarajoja, jonka jälkeen poikkeusta voi soveltaa. Suomen tekijänoikeuslaissa säädettiin tietokone- ja videopelil-

le erillinen seitsemän vuoden aikaraja, joka lasketaan pelin julkaisuvuodesta. Jos teos ei ole koskaan ollut kaupallisessa jakelussa, poikkeusta voi soveltaa viisi vuotta sen jälkeen, kun teos on sisällytetty laitoksen kokoelmaan. Jos teosta on olemassa vain yksi kappale, poikkeusta voidaan soveltaa vasta vuosi tekijän kuolinvuoden jälkeen.

Tavoitteena on ollut, että tällä DSM-direktiivistä tulevalla poikkeuksella helpotettaisiin esim. isoja digitointiprojekteja. Suomessa tekijänoikeusjärjestöjen hallinnoimia lisenssejä on saatavilla moniin eri tarpeisiin, joten poikkeuksen soveltaminen ainakin kirjastojen osalta jää vielä tässä vaiheessa avoimeksi. ❖

Lähteitä ja lisätietoja

Direktiivi (EU) 2019/790 tekijänoikeudesta ja lähioikeuksista digitaalisilla sisämarkkinoilla (DSM-direktiivi)

Laki tekijänoikeuslain muuttamisesta 263/2023:

<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2023/20230263>

Tekijänoikeuslaki 8.7.1961/404: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1961/19610404>

Tekijänoikeuslaki muuttuu (OKM, 2. 3. 2023): <https://okm.fi/-/tekijanoikeuslaki-muuttuu>

Tekijänoikeus opetustyössä (IPR University Center): <https://operight.fi/>

Kirjoittaja

SOILE MANNINEN

Helsingin yliopiston kirjasto
soile.manninen@helsinki.fi

Ritva Niskala

KIRJASTOTÖISSÄ AFRIKASSA

OSA 1: MOSAMBIK

Ritva Niskala teki merkittävän osan työurastaan kahdessa Afrikan maassa, Mosambikissa ja Namibiassa. Afrikan vuodet alkoivat 1990-luvun puolivälissä, jolloin Niskala työskenteli ensin asiantuntijatehtävissä Mosambikin Kansalliskirjastossa. Tässä artikkelissa Niskala muistelee Mosambikin vuosiaan, sekä työtä että elämää yleisemminkin. Myöhemmin julkaistavassa artikkelin toisessa osassa Niskala muistelee työuraansa Namibiassa vuodesta 2001 alkaen.

Eräänä loppukesän sunnuntaina vuonna 1995 istuin aamukahvila Tampereen asuntoni portailla. Selasin samalla päivän Hesaria. Huomasin ilmoituksen, jossa Kehitysyhteistyön palvelukeskus (KEPA) haki kahta kirjastoalan ammattilaista kahden vuoden kirjasto-ohjelmaan Mosambikissa. Juuri sitä mitä olin toivonut. Olin nuoresta saakka ollut kiinnostunut muista kulttuureista ja erilaisista maista ja ollut mukana kansainvälisyys- ja solidaarisuusliikkeissä. Epäröin kuitenkin: Mosambik oli juuri pitkästä raastavasta sodasta selviytynyt maa, yksi maailman

köyhimmistä kehitysmaista ja siellä puhuttiin virallisena kielenä portugalia, jota en osannut. Ystävien rohkaisemana päätin kuitenkin jättää hakemuksen. Pääsin haastatteluun ja rekrytointitehtäviin ja minut valittiin toiseksi kirjastoalan työntekijäksi Kepan tukemaan Mosambikin Kansalliskirjaston ja yleisten kirjastojen kehittämisohjelmaan.

Minua vaivasivat kuitenkin edelleen epäilykset toiminnan eettisestä kontekstista. Oliko eettisesti ja ammatillisesti oikein lähteä edistämään yleisten kirjastojen toimintaa yhdessä maailman köyhimmistä maista? Mie-

T 1318
2480

Kepan työehtoihin kuului auton käyttömahdollisuus, mikä osoittautui tärkeäksi käytännön elämän työn ja turvallisuuden kannalta.

Kuva: Ritva Niskalan kotialbumi.

tin lukemaani kirjallisuutta, jonka mukaan erityisesti yleinen kirjasto on luksusta ja taloudellisesti järkevää vain vauriissa maissa. Entä käsitykset kirjastolaitoksesta yhtenä eurooppalaisen kolonialismin välineistä levittää tapoja ja kulttuuria, jotka tukevat kolonialistisia valtamekanismeja. Olisiko oikein lähtyä vahvistamaan kolonialistista eurooppalaisen kulttuurin tuontitavara-instituutiota yhdessä Afrikan maassa? Kiinnostukseni elämään Afrikassa ja ajatus siitä, että tilaisuus myös antaisi minulle mahdollisuuden arvioida asiaa omien kokemusten perusteella voittivat epäilykset. Niinpä allekirjoitin Kepan sopimuksen kahden vuoden asiantuntijatehtävästä Mosambikin Kansalliskirjastossa.

Mosambikin kaunis ja tärkeä Kansalliskirjasto

Kepalla oli erinomainen valmistautumisohjelma. Osallistuin kahdeksan viikon portugalinkielen intensiivikurssille aikuisopetukseen erikoistuneessa instituutissa Lissabonissa, Portugalissa. Opin puhumaan ja ymmärtämään portugalila niin, että saapuessani Mosambikin pääkaupunkiin Maputoon minulla ei ollut kommunikointiongelmia. Jatkoinkin kieliopintoja pragmaattisemmassa kielikoulussa Maputossa, jossa opin kieliopin ja saavutin riittävät taidot kirjoittaa virallisia dokumentteja, mitä työssä tietenkin tarvittiin.

Aloitin työt Mosambikin kansalliskirjastossa huhtikuussa 1996. Upea

Mosambikin Kansalliskirjaston kaunis rakennus pysyy paksujen seinien ja pylväskäytävien ansiosta viileänä pitkään myös kuumien kausien aikana. Kuva: Ritva Niskala.

vanha rakennus, suljettu kokoelma, laajat varastotilat kansallisen julkaisu-toiminnan tallentamiseen ja lukusali, jota erityisesti koululaiset ja opiskelijat ahkerasti käyttivät. Eri alojen ammatillaiset käyttivät myös lukusalia mm. vaikeasti tavoitettavissa olevien lakijulkaisujen käyttöön. Henkilöstöä oli johtaja, sihteeri, osastopäällikkö, taloudenhoitaja ja pieni henkilökuntakomponentti, jonka päätehtävänä oli julkaisujen vastaanotto ja organisointi. Laaja historiallinen kokoelma loi puitteet tietopalveluun. Luettelointi oli manuaalista eikä kokoelmia lainattu.

Kävi ilmi, että Kansalliskirjasto oli myös yleisten kirjastojen verkon pääkirjasto – kuten muutamissa muissakin Afrikan maissa. Verkkoon kuuluivat maakuntien pääkaupungeissa olevat kirjastot ja joitakin paikalliskirjastoja. Nämä kirjastot olivat kuin ihmeen kaupalla pysyneet toiminnassa myös lähes 20-vuotisen sisällissodan vuodet. Tosin se tarkoitti sitä, että vain henkilöstön palkat ja kiinteistömenot oli pystytty maksamaan. Kokoelmia ei ollut voitu ylläpitää, eikä siihen edelleenkään ollut määrärahoja.

Kirjastoverkko periytyi Portugalin kolonialismin ajalta, ja kirjastojen kokoelmat olivat käytännössä tältä ajalta. Kansalliskirjastossa tilanne oli parempi, koska se sai kansallisen julkaisu-toiminnan tuotteet vapaakappaleina, mukaan lukien sanomalehdet ja lakien ja asetusten julkaisuun käytetyt tiedotuslehdet. Henkilöstöä maakunnallisissa kirjastoissa oli 1–3 henkeä. Heillä ei

Kansalliskirjaston lukusali, jossa muun muassa opiskellaan ja luetaan sanomalehtiä. Kuva: Ritva Niskala.

ollut kirjastoalan koulutusta lukuunottamatta Kansalliskirjaston järjestämiä lyhytkursseja. Tilat lukusaleineen loivat mahdollisuuden käyttää kirjastoja opiskelupaikkoina.

Mitä on asiantuntijan työ, kirjastotyö ja palvelut, kun ei ole budjettia?

En ollut oikein varma mitä työhöni kuuluisi. Lisäksi Kepan ohjelmakonsepti oli rajallinen verrattuna normaaliin kehitysyhteisöprojektiin – siihen ei kuulunut rahoitusta. Eli kustannettiin suomalainen alan asiantuntija, mutta ei budjettia kehittämisen keinoihin lukuunottamatta mahdollisuutta hakea pienimuotoista tukea erityistoimintoihin. Kansalliskirjaston johto koki kuitenkin työni ilmeisesti hyödylliseksi, koska sopimukseni jatkui Kansalliskirjaston pyynnöstä vielä kolmannen vuoden.

Kirjastokurssin suunnittelua Sofalan maakuntakirjaston johtajan kanssa.

Kuva: Ritva Niskalan kotialbumi.

Konkreettisiin tehtäviini kuului valtakunnallisten koulutustilaisuuksien järjestäminen. Neuvottelin kurssien sisällön uudistamisen. Perinteeksi muodostuneesta **Luokitus ja luettelointi**-kurssista siirryttiin laajempiin ammatitaidon alueisiin. Yhtenä vuonna aiheena oli **Tietopalvelutaidot ja kirjastojen rooli paikallisena tietokeskuksena**. Konkreettisena esimerkkinä tutustuttiin uuteen maanomistuslakiin. Kolmen viikon kurssilla teemana oli myös palvelukulttuuri osallistavan teatterin keinoja apuna käyttäen. Toisena vuonna aiheena oli **Aineistonhankinnan perusteet**. Toimin myös kouluttajana Sofalan maakunnan pääkaupungin Beiran kirjastossa Suomi-Mosambik seuran tuella järjestetyllä kirjastotyöntekijöiden kurssilla. Teemana oli paikallisen ja paikallisesti tärkeän tiedon

tallennus ja esillä olo.

Aineistonhankinnan kurssia varten onnistuimme saamaan Kepan kautta pienen määrärahan, jonka avulla voitiin järjestää **Tekemällä oppien**-kurssi. Jokainen kirjasto sai tietyn rahasumman käyttöönsä ostaakseen Maputossa saatavilla olevista julkaisuista mielekkään kokonaisuuden potentiaalisten käyttäjien tarpeiden perusteella. Käyttäjien tarpeiden kartoitusta varten oli lähetetty etukäteistehtävä. Vierailimme Maputon kaikissa kirjakaupoissa ja kustantamoissa. Ja jotta se olisi ollut mahdollista, minä toimin myös autonkuljettajana.

Toinen työprojekti oli johtajan ja osastopäällikön kanssa tehdyt työvierailut maakuntien pääkaupunkien kirjastoihin. Yleisten kirjastojen tilasta laadittiin raportti ja esitys kehitystarpeista, jotta kirjastoverkko tulisi jälleen

toimivaksi ja olisi mahdollisimman relevantti käytettävissä olevien resurssien puitteissa. Tässä prosessissa auttoi osaltaan se, että minulla oli Kansalliskirjaston johtajan kanssa mahdollisuus osallistua Afrikan maiden kirjastokongressiin Lesothossa vuoden 1996 lopulla. Esityksistä ja käytäväkeskusteluissa saimme uutta tietoa Afrikan maiden kirjastolaitosten todellisuudesta ja kehittämisideoista.

Viimeinen työvuosi Kansalliskirjastossa käytettiin kirjasto atk-systeemin pilottivaiheeseen sekä neuvotteluihin ja esityksiin kriittisten toimenpiteiden toteuttamisesta. Kestävien vaikutusten turvaamiseen pyrkivän koulutustuen osalta projekti loppui positiivisesti. Saatiin rahoitus seitsemän kirjastoissa työskentelevän henkilön kolmivuotiseen kirjastoammattilliseen koulutukseen Maputoon juuri perustetussa kirjasto-opistossa. Tämän avulla voitiin rakentaa sitä osaamista, jota kirjastoverkon kehittäminen opiskelu- ja tietopalveluinstituution suuntaan tarvitsi – suunta, johon selkeät havainnot ja haastattelut kirjastojen tarpeesta olivat osoittaneet. Koulutuksen myötä toivottiin myös saatavan näyttöä ja kykyä rakentaa kestäviä rahoituksen kanavia. Suomen suurlähetystön paikallisen kehittämisen määrärahoista saatiin varat sanomalehtitilauksiin kolmen vuoden ajaksi kaikkiin yleisiin kirjastoihin. Näin voitiin vahvistaa niiden roolia ajankohtaisen tiedonvälityksen ja kansalaisyhteiskunnan toimintaedellytysten edistäjinä.

Mukana kansallisesti tärkeässä digitalisaation kehityksessä

Kehan kolmivuotisen sopimuksen lähestyessä loppuaan sain työtarjouksen paikallisesta kahden tietopalvelualan ammattilaisen vastikään perustamasta digitaalisen tiedon tuottamisen startup-yrityksestä, Pandora Boxista. Sen toinen toiminta-alue oli kirjasto- ja arkistoalan konsultaatiot. Kahden vuoden sopimuksen aikana olin mukana kirjastojen atk-koulutusprojekteissa ja kirjasto/arkisto konsultaatioissa. Atk:n osalta käytössä oli UNESCO:n siihen aikaan tuke ma avoimen koodin kirjastojärjestelmä CDS/ISIS – Winisis, jonka käytön ja perusohjelmoinnin opin Mosambikissa. Firman omistajien pääprojekti oli Mosambikin lainsäädännön digitalisointi ensin CD-ROM -julkaisuna ja myöhemmin online -versiona. Sillä oli valtava merkitys, ottaen huomioon, että siihen saakka lait olivat saatavilla vain irrallisina tiedotuslehti julkaisuihin. Täydellistä kokoelmaa niistä oli erittäin vaikea ellei täysin mahdoton koota, ja monia viranomaisten ja lakimiesten tarvitsemia säädöksiä oli vaikea paikantaa. Omaksi päätyökseksi muodostui konsultaatio Mosambikin Kirjailijaliiton kirjaston uudelleenorganisoimiseksi ja automatisoinniksi.

Arkielämä: tunsin olevani kotona

Työn ulkopuolella opin tuntemaan mosambikilaista kulttuuria, joka oli

elävää ja innostavaa. Teatteri, musiikki ja tanssitaide oli upeaa. Afrikkalaisia perinteitä arvostettiin, ja se näkyi monella tavalla. Näin hienoja teatteriesityksiä, jotka usein perustuivat osallistavaan nykyaikaa kommentoivaan teatteriin. Katsomo oli täynnä nuoria ihmisiä, ja teatterista nautittiin ja keskusteltiin. Kävin afrikkalaisen tanssin kursssia paikallisessa tanssikoulussa, jossa ei tuntunut olevan mitään ongelmaa siitä, ettei kroppani ollut yhtä irrallinen kuin näissä tansseissa tarvittaisiin. Sosialistisen yhteiskuntajärjestelmän peruina radiolla oli sääntönä lähettää pääosin kansallista tai afrikkalaista sisältöä, ja se sopi minulle täydellisesti. Nautin siitä, että radio soitti vanhaa afrikkalaista musiikkia, se resonoi ja tuntui lisäävän elinvoimaa.

Maputo sijaitsee Intian valtameren rannalla, ja niin kaupungissa kuin lähi-alueilla, kuten Inhambanessa, oli upeita hiekkarantoja. Rannat olivat tuolloin vielä rauhallisia, koska turismi ja rantojen yksityistäminen alkoivat vasta myöhemmin. Monenlaiset herkulliset kala- ja äyriäisruuat veivät kielen mennessään. Ilmasto ja maaperä suosivat kaikkea mikä kasvaa; söin mangoja, papaijoja ja avokadoja päivittäin. Jopa tienvarsikoskeissa sai ruuan kans-

sa tuoreen salaatin. Siitäköhän johtui, että en sairastellut flunssaa!

Yhteisöllisyyttä koin arkielämässä ja erityisesti työyhteisössä, jossa ihmiset ottivat huomioon toisen ihmisen. Jopa ulkomaalaisena olit osa yhteisöä.

Uusi aluevaltaus oli ajokortti. En ollut koskaan ajatellut hankkia ajokorttia. Suomessa tulin hyvin toimeen julkisella liikenteellä, ja sitä paitsi pelkäsin jollain tapaa ajamista. Kävi kuitenkin nopeasti ilmi, että Mosambikissa – ja myöhemmin samoin Namibiassa – oli hyvin vaikea tulla toimeen ilman omaa autoa, jo puhtaasti liikkumisen turvallisuuden takia. Päätin, että minun oli pakko saada ajokortti elämässä selviytymisen takia. Ilmoittauduin autokouluun, ja vaikka liikennesäännöt ja -merkit näköjään ovat samanlaiset kansainvälisesti, aloitin osallistumalla teoriakurssille. Halusin olla varma, että selviän teoriakokeen liikenneterminologiasta portugaliksi. Sain ajokortin ja Kepan työsuhdeauton käyttöön. Myöhemmässä yksityisessä työsuhteessa sopimukseen sisältyi laina, joka mahdollisti käytetyn auton oston.

Liikennekulttuuri oli hiukan erilaista kuin Suomessa. Yllätyksekseni todella nautin ajamisesta! Ajo-opetuksen kultaisia ohjeita olivat:

- Aja sääntöjen mukaan, mutta älä odota kenenkään muun noudattavan niitä: takaa tuleva auto saattoi ohittaa kummalta puolelta tahansa vaikka risteyksessä.
- Vältä ajamista sateella: maaperän hiekkaisen rakenteen takia maa saattoi vajota tien alta, eikä lukuisia, usein syviä kuoppia nähnyt sateella.
- Ennaltaehkäisevä ajaminen, jossa liikennettä seurataan ja toimitaan sen mukaan: useimmiten etuajo-oikeus on käytännössä parasta jättää isommalle ja kalliimmalle autolle.
- Kaupungin ulkopuolella ja esikaupunkialueilla on hyvä olla nelivetoinen ajoneuvo teiden kunnon takia.

Terveysuhkaa Mosambikin kosteassa ja kuumassa rannikkoilmastossa aiheutti malaria. Aivomalariaa vie nopeasti koomaan ja kuolemaan, ellei hoitoa saa alkuvaiheessa. En käyttänyt estolääkitystä, koska olin hyvin tietoinen estolääkityksen laajan käytön aiheuttamista malariaa tartuttavien hyttysten resistenssiprosessista, jonka takia halvemmista, kehitysmaissa yhä käytetyistä lääkkeistä, kuten klorokiinista, oli tullut tehotonta sairauden hoidossa. Olinhan myös viipymässä kauan, joten parempi oli löytää normaalielämään sopivia estokeinoja. Keinot, joille olin uskollinen, olivat hyvät hyttysverkot asunnon ikkunoissa, matkustaessa taas sängyn päällä, ja iholle siveltävä hyttyskarkoitin iltaisin. Maputossa oli myös hyvä yksityinen terveysasema, jossa oli helppo käydä malariatestissä, mikäli siihen viittaavia oireita ilmeni. Varokeinot ja ehkä lievä altistuminen autoivat siihen, että

en sairastunut malariaan koko viiden vuoden aikana.

Oli helppo tuntea olevansa alusta asti kuin kotonaan, koska olen aina ollut kiinnostunut muista kulttuurista ja elämäntavoista. Maassa maan tavalla -periaate sopi minulle. Tässä autoivat myös Kansalliskirjaston työtoverit, jotka hienovaraisesti ohjasivat toimintatapoihin, jotka eivät rikkoneet paikallisia normeja, ja täten autoivat positiivisten ja aktiivisten työprosessien luomisessa.

Kirjastoko ylellisyyttä kehittyvissä maissa?

Entä käsitykset siitä, ettei yleinen kirjasto ole tarpeellinen, eikä sen ylläpitämiseen ole taloudellisia edellytyksiä köyhässä kehittyvässä maassa? Se mitä näin ja koin Mosambikissa osoitti tuon käsityksen vääräksi. En itse pidä kirjastoa välttämättömänä instituutiona sinänsä, vaan ajattelen, että se

Beiran kirjasto oli suotuista ympäristöä myös koulutehtävien tekemiseen. Kuva: Ritva Niskala.

on tarpeellinen yhteiskunnallinen resurssi, jos se vastaa paikallisiin tarpeisiin. Se mitä näin Mosambikissa osoitti tietopalveluinstituution tarpeen koulutuksellisiin ja sosiaalisiin tarpeisiin vastaavana yhteiskunnallisena instituutiona.

Mosambikissa kävi nopeasti ilmi, että kirjasto voi toimia merkittävänä koulutuksen mahdollistamisen resurssina. Kouluilla ei ole varaa oppikirjojen jakamiseen, eikä perheillä niiden ostamiseen. Etäopinnot vaativat ajantasaisia tietoaineistoja ja karujen asumisolosuhteiden takia kirjasto oli lähiseudun asukkaiden aktiivisesti käyttämä opiskelutila. Kirjastoa käyttivät paljon myös lapset, joiden kotona ei ollut tiloja koulutehtävien tekoon ja opiskeluun. Kaikille avoin maksuton kirjasto tuo nämä palvelut edes osalle väestön köyhää enemmistöä.

Kirjastolla voi olla myös suuri merkitys yhteiskunnallisen tiedon, julkisen hallinnon palveluja koskevien doku-

menttien ja lainsäädännöllisten materiaalien kokoamisessa ja välittämisessä. Esimerkkinä Mosambikissa oli yksi henkilöstön koulutusteemoistamme: maanomistuslainsäädännön muutos. Valtiolle kuuluneen maan yksityistämislainsäädäntö teki maaseudun väestön maiden anastamisen helpoksi, jolleivät kansalaiset tunteneet ja osanneet käyttää hyväkseen maan rekisteröinnin prosessia. Lakitekstit olivat yksi käytetyimmistä materiaalista Kansalliskirjastossa. Aineistonhankintapilotti ja palaute uusista aineistoista kertoi erityisesti omaa maata ja Afrikan historiaa koskevien aineistojen kysynnästä.

Luetaanko Afrikassa? Sanomalehdet olivat erittäin suosittu aineisto Mosambikin kirjastoissa, samoin kuin oppikirjat. Näki selvästi, että mitä paremmin kirjasto vastasi todellisiin paikallisiin tarpeisiin, sitä enemmän käyttäjiä ilmaantui. Kirjastoa ei edes tarvinnut mainostaa, sillä sana kiersi.

Maputo sijaitsee Intian valtameren rannalla.

Kuva: Ritva Niskala.

Voinko jäädä Afrikkaan?

Mosambikin vuosina koin työni mielekkääksi ja sen kautta elämäni merkitykselliseksi. Tunsin olevani kotonani siinä maassa ja yhteisöissä, sen luonto oli kaunista ja ilmasto miellyttävää.

Arkielämän kokemukset olivat tehneet selväksi, ettei kuitenkaan olisi taloudellisesti mahdollista jatkaa työskentelyä Mosambikissa. Paikallinen palkkataso oli niin alhainen, ettei se riittäisi normaaleihin mukavuuksiin eikä turvallisuusraameihin, joita aina tarvitaan kolmannen maailman maissa, joissa suuri osa väestöstä elää ilman vakiuista toimeentuloa. Toinen vaihtoehto, että työskentelisin konsulttina Mosambikissa kansainvälisen rahoituksen projekteissa, ei myöskään ollut realistinen. Halusin käyttää omaa osaamistani ja tehdä kirjasto- ja tietopalvelualan työtä, eikä sellaisia kansainvälisen rahoituksen projekteja juuri ollut.

Tiesin, että Mosambikin lähimaisista Botswanassa, Namibiassa ja Etelä-Afrikassa on toimivat kirjastoverkot. Näissä maissa myös julkisen sektorin palkkataso on sellainen, että se riittäisi ulkomaalaisellekin normaaliin toi-

meentuloon, johon sisältyvät yksityisen terveydenhuollon ja perusturvallisen asumisen ja liikkumisen kustannukset. Aloin etsiä mahdollisuuksia jatkaa työskentelyä jossain Afrikan maassa. Vastoin ennakkokäsityksiäni, jotka perustuivat julkaistuun tietoon, kirjasto-työ oli oman kokemukseni perusteella selvästi mielekästä jopa yhdessä köyhimmistä Afrikan maista.

Tutkiessani näitä mahdollisuuksia löysin tiedot Namibiassa meneillään olevasta kansainvälisen rahoituksen projektista, johon etsittiin kirjastoalan ammattilaista. Projektin tavoite oli etäopiskelun edellytysten edistäminen ja kirjastoalan ammattilainen olisi kuten Mosambikissa kehitysyhteistyöjärjestön vapaaehtoinen, tässä tapauksessa englantilaisen Voluntary Service Overseas -järjestön kautta. Rajoituksia vapaaehtoisten kansallisuuteen ei ollut, joten olin pätevä hakemaan. Tein hakemuksen välittömästi, sain kutsun valintatesteihin ja haastatteluun Lontooseen. Järjestö maksoi hakuprosessin kulut Englannissa, mutta lento Mosambikista oli omalla vastuullani. Sain paikan kahden vuoden sopimuksella Windhoekissa, Namibiassa. ♦

Kirjoittaja

RITVA NISKALA

rniskala@gmail.com

orcid.org/0000-0001-9840-9100

Juha Hakala

STANDARDEISTA JA NIIDEN LAATIMISESTA

OSA 1: STANDARDISOINTITYÖ

Tämän artikkelin ensimmäinen osa kertoo International Organization for Standardization (ISO) ja Suomen standardisoimisliitto SFS ry -standardisointijärjestöistä ja niiden toiminnasta. Artikkelin seuraavassa Signumin numerossa julkaistava toinen osa kuvaa käytännön kokemukseen perustuen standardisointiprosessien ongelmia yleensä.

*“Laws are like sausages
– they should never be
seen in the making”*

Makkaran ystävien on syytä välttää makkaratehtaalla käymistä, ja lakienkin valmistelu voi olla sotkuista puuhaa. Lakien lisäksi mielte pätee mielestäni myös standardeihin. Onko siis huono ajatus kirjoittaa artikkeli standardisoinnista?

Otan riskin, koska standardit ovat tärkeitä: olemme riippuvaisia niistä sekä työssä että vapaa-aikana. Sovellamme päivittäin satoja standardeja, useimpia tietämättämme. Mutta huomaamme niiden tärkeyden vasta, jos jotakin menee pieleen; kun kannettava ei löydy liitännästä tarjolla olevaan näyttökaapeliin tai kun URL-linkki ei enää toimi. Näyttökaapeille on useita rinnakkaisia standardeja, ja verk-

ko-osoitteen sijaan linkityksessä voi tai pitäisi käyttää pysyviä tunnisteita.

Kirjastojen tarvitsemien standardien määrä kasvaa jatkuvasti. Kokoelmien digitalisoituminen ja käyttämiemme sovellusten määrän kasvu ovat tärkeimmät syyt tähän muutokseen. Meillä ei ole enää integroitua kirjastojärjestelmää; nykyisten kirjastojärjestelmien rinnalle tarvitaan esimerkiksi asiakasliittymä- ja pitkäaikaissäilytyssovelluksia. Tämä on mahdollista vain jos sovellukset ovat teknisesti ja semanttisesti yhteensopivia. Niiden on siis tuettava muun muassa samoja rajapintastandardeja ja metadatamäärittäjiä. Niitä ja muita kirjastojen käyttämiä standardeja kehittävät monet eri tahot, joista tärkeimmät ovat ISO ja SFS.

International Organization for Standardization

International Organization for Standardization (ISO) perustettiin 1947. Sillä on 168 jäsentä, jotka ovat kan-

Standard-sanan [etymologiaan](#) liittyy myös yhteys lippuun.

sallisia standardisointijärjestöjä, kuten Suomen Standardisoimisliitto (SFS). ISO:n toimiala kattaa periaatteessa kaiken saippuan valmistuksesta avaruusaluksiin. Poikkeuksia ovat teleala, josta vastaa International Telecommunication Union (ITU) ja Internet, jonka tärkein vastuutaho on Internet Engineering Task Force (IETF). Elektroniiikka ja sähkötekniikka, jotka ovat 1906 perustetun International Electrotechnical Commissionin (IEC) alaa.

Koska informaatioteknologia on sekä ISO:n ja IEC:n intressissä, sitä koskevia standardeja kehitetään niiden yhteinen, 1987 perustettu ISO/IEC Joint Technical Committee 1 (JTC1), jolla on kymmeniä alakomiteoita. JTC1 vastaa yli 3000 standardista. Uusia tai uudistettavia standardeja oli toukokuussa 2023 noin 500.

ISO jakautuu teknisiin komiteoihin (TC), alakomiteoihin (SC) ja niiden alaisiin työryhmiin (WG). Teknisiä komiteoita on noin 250 (Technical), ja niillä on yleensä useita alakomiteoita. Teknisten komiteoiden vastuualueiden rajat ovat periaatteessa selkeitä, mutta jokin aihe voi olla useamman komitean tontilla. Silloin ne voivat tehdä yhteistyötä standardien kehittämisessä perustamalla yhteisen teknisen komitean.

Jokaisesta komiteasta ja alakomiteasta vastaa jonkin maan kansallinen standardisointijärjestö. Komiteatasolla mandaatit ovat hyvin pysyviä, ja sekä komitean puheenjohtaja että sihteeri edustavat yleensä isäntämaata.

KAM-sektorin kannalta tärkein

ISO:n komitea on 1947 perustettu [ISO/TC 46 Information and documentation](#), joka vastaa 125 standardista. Suomi on ollut tämän komitean jäsen yli 20 vuotta. Komitean toiminnasta on alusta asti vastannut Ranskan kansallinen standardisointijärjestö AFNOR, ja myös komitean puheenjohtaja on koko ajan ollut ranskalainen.

Kukin ISO:n jäsenvaltio voi ilmoittaa haluamiensa teknisten komiteoiden ja alakomiteoiden jäseneksi. Jäsenyyttä on kahden tasoista: P-jäsenillä (Participant) on oikeus ja velvollisuus osallistua työskentelyyn, O-jäsen (Observer) saa seurata komitean toimintaa ilman äänestysoikeutta.

Suomi on 42 muun maan ohella ISO/TC 46:n P-jäsen, ja olemme aktiivisesti mukana myös useissa sen alakomiteoissa. Kaikkiaan Suomella oli toukokuussa 2023 joko P- tai O-jäsenyys 605 ISO:n teknisessä komiteassa tai alakomiteassa (SFS).

ISO-yhteistyöstä vastaa SFS:ssä aina jokin standardisointiryhmä tai toimialayhteisö. Esimerkiksi ISO/TC 46:n vastuutaho on Kansalliskirjaston koordinoima Tietohuolto-standardisointiryhmä (SR 115). Jos sen toiminta lakkaisi, Suomi joutuisi luopumaan ISO/TC 46:n ja sen alakomiteoiden P-jäsenyydestä, emmekä voisi enää osallistua KAM-sektorin kannalta keskeisten standardien kuten tunnistejärjestelmien kehittämiseen.

Jokaisesta komiteasta ja alakomiteasta vastaa jonkin maan kansallinen standardisointijärjestö.

ISO:n standardisointiprosessi

ISO-standardisointia ohjaa kaksiosainen direktiivi (Directives), jonka osa 1 ohjaa työn organisointia ja osa 2 standardien rakennetta ja terminologiaa. Tätä kirjoitettaessa viimeisimmät painokset ovat vuosilta 2023 ja 2021. Vuosien mittaan direktiiviin on tullut merkittäviäkin muutoksia.

Direktiivissä määriteltyjen vaatimusten noudattamista valvoo ISO Central Secretariat ([ISO/CS](#)). Se ei puutu substanssiin, mutta korjaa tarvittaessa DIS-äänestyksen läpäisseen standardiluonnoksen direktiivin mukaiseksi. Jäsenorganisaatioiden edustajista koostuva ISO Technical Management Board ([ISO/TMB](#)) vastaa direktiivistä, päättää uusien teknisten komiteoiden perustamisesta ja tarpeettomiksi käyneiden komiteoiden kumoamisesta. ISO/TMB valitsee myös komiteoiden vastuutahot.

ISO-standardisointiprosessi on monimutkainen. Monine äänestyksineen se saattaa kestää kolme vuotta tai enemmänkin. Prosessissa on kuusi vaihetta: Proposal stage, Preparatory stage, Committee stage, Enquiry stage, Approval stage ja Publication stage (Stages). Vastaavat standardijulkaisun kehitysaskleet ovat:

- NP - New Work Item Proposal
- WD - Working Draft (1-n)
- CD - Committee Draft (1-2)
- DIS - Draft International Standard (1-2)
- FDIS - Final Draft International Standard
- IS - International Standard

ISO-standardisointiprosessi on monimutkainen. Monine äänestyksineen se saattaa kestää kolme vuotta tai enemmänkin.

ISO/TMB on viime vuosina yksinkertaistanut standardien kehittämistä muun muassa sallimalla joidenkin vaiheiden ohittamisen. Jos esimerkiksi DIS hyväksytään yksimielisesti, FDIS-äänestystä ei tarvita. Vastaavasti korkeatasoinen NP-ehdotus voidaan hyväksyä suoraan DIS-versioksi. ISO-standardisoinnin kynnys on aiempaa matalampi, mutta muutoksen käytännön vaikutusta on vielä liian aikaista arvioida.

New Work Item Proposal -ehdotuksen hyväksyminen edellyttää paitsi riittävästi kannatusta myös sitä, että vähintään viisi maata asettaa jäsenen standardia valmistelevaan työryhmään. P-jäsenillä on kolme äänestysvaihtoehtoa: Yes, No ja Abstain. Hyväksyminen vaatii joko puoltoäänten enemmistöä tai tietyn vähimmäismäärän Yes-ääniä. Siten suuri määrä Abstain-ääniä voi johtaa aloitteen hylkäämiseen ilman ainuttaakaan No-ääntä.

Yes- ja Abstain-kantaa ei tarvitse perustelua, mutta kielteiseen kantaan pitää liittää havaittujen ongelmien kuvaukset ja ratkaisuehdotukset. Vahva kriittinen palaute kannattaa ajoittaa NP- ja WD-vaiheisiin, koska DIS- ja varsinkin FDIS-teksteihin ei enää mie-

luusti tehdä merkittäviä muutoksia.

Jokaisen ISO-standardin ajantasaisuus tarkistetaan vastuullisen komitean P-jäsenille suunnatulla kyselyllä viiden vuoden välein. Jos standardia ei enää käytetä, se voidaan kumota. Uudistusprosessi alkaa, jos riittävän moni jäsenmaa ilmoittaa standardin olevan sen tarpeessa. Joskus uudistamistarve on kartalla olevilta P-jäseniltä saadun palautteen perusteella ilmeinen, mutta se ei saa riittävästi kannatusta. Tällöin uudistamisesta voidaan äänestää vielä uudestaan teknisen komitean yleiskokouksessa, joita pidetään yleensä vuosittain. Hyvin perusteltu esitys menee tällöin yleensä läpi.

Varsinaisten standardien lisäksi ISO tuottaa muitakin julkaisuja, kuten teknisiä määritelmiä (Technical Specification, TS) teknisiä raportteja (Technical Report, TR) ja oppaita (Guides). Perustiedot kaikista ISO:n julkaisuista saa sen laatimasta oppaasta (Deliverables). Muiden julkaisujen valmisteluprosessit ovat standardeja yksinkertaisempia, eikä niihin pidä viitata standardeina. Vain tekninen määritelmä voidaan myöhemmin päivittää kansainväliseksi standardiksi.

ISO voi hyväksyä standardikseen jonkin muun standardisointijärjestön laatiman standardin. Tällöin noudatetaan Fast Track -menettelyä, jossa äänestyksen kohteena oleva standardi joko hyväksytään muutoksitta tai hylätään.

ISO-julkaisut laaditaan teknisten komiteoiden tai niiden alakomiteoiden

asettamissa työryhmissä, joihin jokainen komitean P-jäsenvaltio voi ilmoittaa yhden tai useampia jäseniä. [ISO/TC 46/SC 4 Technical interoperability](#) vastaa esimerkiksi ohjelmistorajapintoista ja metadatatstandardeista, ja sen työryhmä ISO/TC 46/SC 4/WG 16 osallistuu Dublin Core -metadatatandardin uudistamiseen.

Vahvuuksia ja haasteita

ISO/CS ja ISO/TMB valvovat teknisten komiteoiden toimintaa. Mutta jokainen komitea on itsenäinen toimija ja voi tehdä esimerkiksi toimialastaan omia tulkintoja.

ISO:n vastuualueen laajuuden huomioon ottaen hajautettu rakenne on välttämättömyys. Mutta se voi olla myös ongelma, jos ei ole selvää mihin tekniseen komiteaan jokin standardisointivastuu kuuluu. Komiteat voivat sopia yhteistyöstä; sitä ovat tehneet jo pitkään esimerkiksi TC 46 ja TC 37 Language and terminology kielikoodien eli ISO 639 -standardin kehittämisessä. Mutta kukaan ei voi pakottaa komiteoita yhteistyöhön.

Digitaalisten aineistojen pitkäikäisyydellä ei ole ”omaa” teknistä komiteaa, mutta alan keskeisiä standardeja on julkaissut [ISO/TC 20/SC 13, Space data and information transfer systems](#).

ISO/TC 20:n toimiala on Aircraft and space vehicles. Pitkäikäisyytys kuuluu sen toimenkuvaan, koska Consultative Committee for Space Data Systems -yhteisön ([CCSDS](#)) laa-

timat standardit kuten Open Archival Information System ([OAIS](#), [ISO 14721](#)) hyväksytään ISO-standardeiksi ISO/TC 20/SC 13:ssa Fast track -prosessia käyttäen eli muutoksitta. CCSDS on järjestö, jossa ESA, NASA ja muut avaruusjärjestöt kehittävät standardeja. Näille organisaatioille syntyi tarve digitaalisten aineistojen pitkäaikais säilytykseen jo ennen KAM-sektoria.

Tarve e-aineistojen pitkäaikais säilytykseen on nykyään kirjastoillekin akuutti, ja siihen liittyviä standardeja laatii [TC 46/SC 11, Archives/records management](#). Lähes kaikissa kirjastojen pitkäaikais säilytyshankkeissa sovelletaan OAIS-standardia eli Pitkäaikais säilytyksen viitemallia (SFS 5972) ja haluaisimme osallistua sen kehittämiseen, mutta toistaiseksi ISO/TC 20/SC 13 ei ole osoittanut erityisempää halua vastuun jakamiseen.

Sisäisen kilpailun ohella ISO:n teknisten komiteoiden mandaattia rajoittavat myös ulkopuoliset toimijat. ISO/TC 46/SC 4 Technical interoperability vastaa periaatteessa metastandardeista, mutta Dublin Core lukuun ottamatta sillä ei ole jalansijaa niiden kehittämisessä. Ulkopuolinen taho voi toki olla myös yhteistyökumppani. Esimerkiksi merkkivalikoimastandardia ISO 10646 kehitetään yhteistyössä [Unicode-konsortion](#) kanssa.

ISO-standardisointi on periaatteessa demokraattista. Teknisissä komiteoissa mikään intressitaho tai toimija ei saa yksin tahtoaan läpi, jos muut ovat sitä vastaan. Ongelmia ja risti-

riitoja toki esiintyy, mutta konfliktit eivät eskaloitu ISO/cs:lle. Ongelmat ratkaistaan työryhmissä ja tarvittaessa työryhmän asettaneen komitean äänestyksissä. Mutta jos työryhmä ei pysy aikataulussa, ISO/cs keskeyttää standardin valmistelun ellei viivästykselle ole hyväksyttävää perustetta.

Oman kokemukseni perusteella ISO TC 46:n standardisointihankkeissa ajaututaan vain harvoin vakaviin ristiriitoihin. Kun kustannusala halusi tehdä ISBN-tunnisteesta ei-semanttisen ISSN-tunnisteen tapaan, kirjakauppa-sektorin ja kirjastojen edustajat pystyivät torppaamaan ehdotuksen, koska heitä oli työryhmässä enemmistö. Jos ehdotus olisi hyväksytty ja Committee Draft -teksti muokattu sen mukaiseksi, jatko olisi riippunut ISBN-standardista ja muista KAM-sektorin tunnisteista vastaavan [ISO TC 46/SC 9 Identification and description](#) -komitean P-jäsenten äänistä.

ISO:n standardisointiprosessia pidetään monimutkaisena, ja sitä se voi yhä olla, vaikka direktiivien vaatimuksia on kevennetty. Yksinkertaisimmillaan ISO:n hyväksymän yhteistyöorganisaation (ns. Category A liaison) laatimasta määrittämisestä voi tulla ISO-standardi Fast track -menettelyllä yhden äänestyksen turvin. Mutta kun standardi laaditaan ISO:ssa, prosessi vaatii aina useita äänestyksiä.

ISO-standardisointia vieroksutaan työläyden lisäksi myös ISO-standardien maksullisuuden vuoksi. Jotkin ISO-standardit ovat avoimesti käytet-

tävissä – esimerkkejä tästä ovat maa-, kieli- ja valuuttakoodistandardit eli ISO 3166, ISO 639 ja ISO 4217. Mutta valtaosa ISO-standardeista on maksullisia. Myyntitulot ovat tarpeen, sillä ISO:lla on raskas organisaatio ja paljon työntekijöitä.

Pienet standardisointijärjestöt kuten National Information Standards Organization ([ANSI/NISO](#)) voivat hankkia rahoituksensa esimerkiksi jäsenmaksuilla, mutta isoilla toimijoilla tätä mahdollisuutta ei ole. Hyvät ideat olisivat kuitenkin tarpeen, koska maksullisuus hankaloittaa standardien jakelua ja käyttöä. Esimerkiksi sanastostandardit pitäisi yllä mainittujen koodistostandardien tavoin julkaista konelukuisina verkossa, mutta ISO:lla ei ole siihen soveltuvaa hinnoittelua.

ISO:lla on vastuullaan enemmän standardeja kuin millään muulla standardisointijärjestöllä. Tästä huolimatta se pystyy vahvan organisaationsa ansiosta tarkistamaan standardiensä käyttöasteen ja ajantasaisuuden viiden vuoden välein. Käytöstä poistuneet standardit kumotaan, ja vanhentuneet uudistetaan, mutta vain jos työhön löytyy riittävästi vapaaehtoisia.

Standardien ylläpito on ongelma varsinkin pienille standardisointijärjestöille, jotka voivat itsekin olla väliaikaisia. Kuka vastaa esimerkiksi [Open Archives Initiativin](#) 20 vuotta vanhasta OAI-PMH -standardista, jota käytetään metadatan haravointiin järjestelmästä toiseen? Hankerahalla toimineesta OAI-organisaatiosta on jäljellä

vain nimi ja verkkosivut. Niiden kautta standardi on yhä saatavilla, mutta sen päivittäminen ei enää onnistu ja jakeluunkin olisi hyvä saada vakaampi ratkaisu. Rajapintastandardina OAI-OPM sopisi erinomaisesti ISO TC 46/SC 4:n toimialaan, mutta ISO-standardina OAI-PMH:sta tulisi maksullinen. Standardin kehittäneet henkilöt eivät välttämättä tätä hyväksyisi siinäkään tapauksessa, että OAI-PMH olisi edelleen käytettävissä myös maksutta Open Archives Initiative -standardina.

Suomen standardisointiliitto SFS ry

SFS:n syntysanat lausuttiin lähes 100 vuotta sitten, kun 1924 perustettiin Suomen Standardisointilautakunta. 90 toimintavuoden kunniaksi SFS:stä julkaistiin kattava historiikki (Åberg).

SFS edustaa Suomea ISO:ssa ja CEN:issä, mutta se ei ole alan ainoa kansainvälinen toimija Suomessa: sähköalan IEC-standardisoinnissa Suomea edustaa [SESKO](#) ry ja telealan ITU-standardisoinnissa [Traficom](#). SFS on kuitenkin ensisijainen kotimainen toimija, *primus inter pares*, sillä se on standardisoinnin kansallinen keskusjärjestö. SESKO:n ja Traficomin lisäksi sillä on tukeaan joukko [toimialayhteisöjä](#), jotka edustavat Suomea ISO:ssa, omien erikoisalojensa teknisissä komiteoissa.

Käytöstä poistuneet standardit kumotaan, ja vanhentuneet uudistetaan, mutta vain jos työhön löydetään riittävästi vapaaehtoisia.

Kansallinen standardisointityö tehdään SFS:n ja sen standardisointiryhmien yhteistyönä. Ryhmät seuraavat vastuualojensa kehitystä ja osallistuvat teknisten komiteoidensa standardisointityöhön. Kunkin ryhmän vastuulla on yksi tai useampia ISO:n ja CEN:in teknistä komiteaa. Suomen aktiivisuus vaihtelee alasta riippuen; sekä KAM-sektorin standardien että esimerkiksi pilvipalvelujen kehittämisessä olemme olleet vahvasti mukana.

Tietohuolto-standardisointiryhmän eli SFS/SR 115:n vastuulla on ISO/TC 46:n lisäksi myös kaksi CEN:in teknistä komiteaa, CEN/TC 457 Digital preservation of cinematographic works sekä CEN/TC 468 Preservation of digital information. Tietohuolto-standardisointiryhmä seuraa myös ISO/IEC JTC 1/SC 3 Document description and processing languages -alacomitean toimintaa. Tässä ryhmässä on kehitteillä esimerkiksi EPUB-tiedostomuodon pitkäaikaissäilytykseen optimoitu versio, EPUB/A.

Vain kolme prosenttia kaikista SFS:n julkaisemista standardeista on kansallisia. Vaikka standardisointi on yleensä kansainvälistä, joskus myös kansallinen standardi on tarpeen. Esimerkki tästä on lokakuussa 2022 uudistettuna painoksena ilmestynyt standardi [SFS 4600:2022](#), Aakkostus ja siihen liittyvä ryhmittely.

Kansallisen standardin statuksen

saavat myös ISO-standardit, joiden suomennokseen tehdään merkittäviä sisältöön vaikuttavia muutoksia. Esimerkiksi teksti- ja lähdeviitteiden standardi [SFS 5989](#) perustuu ISO 690:2010-standardiin, mutta siihen lisättiin runsaasti e-aineistoihin viittaamiseen liittyvää ohjeistusta. Siksi sitä ei voitu julkaista standardina SFS-ISO 690.

Kun ISO/TC 46:sta tulee ehdotus esimerkiksi uuden tunnistestandardin laatimiseksi, Tietohuolto-standardisointiryhmä ottaa kantaa esitykseen.

Jos se puoltaa ehdotusta, on myös päätettävä, nimeääkö Suomi jäsenen standardia laativaan työryhmään. Jos päätämme osallistua,

voimme myös ehdottaa ryhmään puheenjohtajaa. Jäsenmaiden aktiivisuus on tärkeää, koska työryhmiin pitää saada jäseniä ainakin viidestä maasta.

Jos standardiehdotusta vastustetaan, kielteinen kanta pitää perustella. Abstain-vaihtoehtoon päädytään, jos standardiluonnoksen alaa koskevaa asiantuntemusta ei ole käytettävissä tai jos esimerkiksi standardiluonnoksessa on ongelmia, mutta sen julkaisemista ei haluta estää.

SFS:n standardisointiprosessi

SFS:n standardisointiprosessi on ISO:on verrattuna yksinkertainen. Kun standardisointiryhmän nimeämä työryhmä saa kansallisen standardin tai ISO-stan-

**Vain kolme prosenttia
kaikista SFS:n julkaisemista standardeista on
kansallisia.**

dardin suomennoksen valmiiksi, SFS lähettää tekstin lausuntokierrokselle. Palautteen saatuaan työryhmä tekee tarpeelliseksi katsomansa muutokset, ja standardi lähetetään SFS:n julkaisu-toimelle viimeisteltäväksi. Julkaiseminen voidaan kuitenkin perua, jos yksi tai useampi lausunnonantaja sitä perustellusti esittää.

Vahvuuksia ja haasteita

ISO-standardien tapaan SFS-standardit ovat maksullisia. ISO-standardien myynnissä ISO-määrää hinnan, ja tulot menevät ISO:n kassaan. Kansallisten standardien hinnan ja jakelutavat SFS päättää kuitenkin itse silloinkin, kun ne ovat käännettyjä ISO-standardeja.

ISO:n tapaan SFS on suuri organisaatio, joka pystyy tukemaan standardien julkaisuprosessia eri tavoin. Kokonsa vuoksi se pystyy kattamaan kulunsa vain osittain standardisointiryhmiltä ja toimialayhteisöiltä kerättävin jäsenmaksuin. Standardien myynti on SFS:lle merkittävä tulolähde, joten standardien maksuttomuus vaatisi toteutuakseen merkittävää lisärahoitusta valtion kassasta.

Kaikilla standardisointijärjestöillä on intressi tarjota osa standardeista käyttöön konelukuisina. Esimerkiksi sanastojen ja koodistojen jakaminen painettuna tai PDF-muodossa ei ole enää tätä päivää. Tätä kirjoitettaessa Kansalliskirjasto ja SFS ovat aloittamassa neuvotteluja sanastostandardi ISO 5127:n suomennoksen tarjoamisesta käyttöön Finto-palvelun

kautta kansallisen lisenssin nojalla.

SFS on delegoinut merkittävän osan standardisointityöstä eri toimialoja edustaville toimialayhteisöille. Esimerkiksi Kemianteollisuus ry:n, Metsäteollisuus ry:n ja Väriteollisuusyhdistys ry:n vuonna 2013 perustama yhteinen standardisointiorganisaatio [Kemesta](#) ry vastaa kahdestakymmenestä ISO:n teknisestä komiteasta. Vastuu tuo mukanaan myös paljon valtaa: mikään muu taho ei voi Suomessa ottaa ilman Kemestan lupaa näiden komiteoiden standardeja hoitaakseen.

Jokaisen standardisointiryhmän mandaatti kattaa vain sen vastuulla olevat ISO:n tekniset komiteat. Tietohuolto-standardisointiryhmä tarvitsi PAS-toiminnan kannalta keskeisen Pitkäaikaissäilytyksen viitemallin suomentamiseen Metalliteollisuuden Standardisointiyhdistyksen eli [METSTA](#):n valtuutuksen, koska se vastaa Suomessa ISO/TC 20:n standardeista. Koska METSTA:lla ei ollut intressiä kyseisen standardin suomentamiseen, lupa sen kääntämiseen myönnettiin. Samalla myös vastuu ISO 14721 -standardista siirtyi Tietohuolto-standardisointiryhmälle. ISO/TC 20:n muut pitkäaikaissäilytykseen liittyvät standardit ovat kuitenkin edelleen METSTA:n vastuulla, koska niiden kääntämistä ei ole nähty Tietohuolto-standardisointiryhmässä tarpeelliseksi ainakaan vielä.

SFS:n standardisointiryhmät voivat ottaa käännöstyön pohjaksi myös muita kuin ISO:n laatimia standardeja, kunhan tekijänoikeuskysymykset

eivät ole ongelma. Tietohuolto-standardisointiryhmä käynnisti aikanaan RFC 2141:n eli URN-standardin ensimmäisen painoksen suomennoshankkeen. Hanke epäonnistui, koska RFC 2141 oli ennättänyt vanhentua: se ei ollut yhteensopiva 2005 julkaistun RFC 3986:n eli URI-standardin kanssa. Uudistettua URN-standardia (RFC 8141) ei näillä näkymin käännetä, mutta periaatteellinen mahdollisuus julkaista IETF:n standardeja SFS-standardeina on URN-käännösprosessin yhteydessä varmistettu.

Standardien suomentaminen on vaikeaa, koska käännöksen on oltava tarkka. SFS:llä on omia kääntäjiä, mutta erikoisalojen terminologia voi olla niin erikoistunutta, että usein vain asiantuntijat pystyvät laatimaan virheettö-

män suomennoksen. Haasteellisimpia ovat pitkäaikaissäilytyksen viitemallin ja ISO 5127 -tietopalvelusanaston kaltaiset standardit, jotka edellyttävät täysin uuden suomenkielisen terminologian luontia.

Suomennospäätökset tehdään standardisointiryhmissä ja toimialayhteisöissä, mutta viimeisen sanan sanoo SFS. Esimerkiksi ISO 690 -viittausstandardin vuonna 2021 ilmestynyt perin pohjin modernisoitu uusi painos olisi haluttu suomentaa, mutta SFS arvioi standardin edellisen painoksen käännöksen vähäisen kysynnän perusteella, ettei uudelle käännökselle ole tarvetta. Jos siis haluamme alamme keskeisistä standardeista jatkossakin suomenkieliset versiot, kirjastojen pitäisi hankkia näitä julkaisuja kokoelmiinsa. ♦

Lähteet

Deliverables. [Geneve]: ISO, [s. a]. Elektroninen julkaisu, haettavissa: <https://www.iso.org/deliverables-all.html> [katsottu 8. 5. 2023].

Directives and policies. [Geneve]: ISO, [s. a]. Elektroninen julkaisu, haettavissa: <https://www.iso.org/directives-and-policies.html> [katsottu 8. 5. 2023].

SFS. [Geneve]: ISO, [s. a]. Elektroninen julkaisu, haettavissa: <https://www.iso.org/member/1734.html> [katsottu 4. 5. 2023].

Stages and resources for standards development. [Geneve]: ISO, [s. a]. Elektroninen julkaisu, haettavissa: <https://www.iso.org/stages-and-resources-for-standards-development.html> [katsottu 4. 5. 2023].

Technical committees. [Geneve]: ISO, [s. a]. Elektroninen julkaisu, haettavissa: <https://www.iso.org/technical-committees.html> [katsottu 4. 5. 2023].

ÅBERG, V. & COMMENT, A. (2014). Standardisoiminen on nykyajan tunnussana: Suomen Standardisoimisliitto 1924–2014. [Helsinki]: Suomen standardisoimisliitto, 2014.

Kirjoittaja

JUHA HAKALA
Kansalliskirjasto
juha.hakala@helsinki.fi

J. Tuomas Harviainen

TIEDEKIRJASTOT JA OSAAJAROOLI

Kirjastot ovat malliesimerkkejä siitä, että asiakkaiden hyväksi tehty työ jää helposti asiakkaille näkymättömäksi. Sujuvan palvelun kohdalla on helppoa, Erving Goffmanin teatterimetaforaan lainatakseni, eläytyä kaiken toimivuuteen asiakaspalvelun lavalla niin huolella, että takahuoneen puolella vaadittu valtava työ unohtuu asiakkaalta.

Jollakin tasolla ihmiset silti tuntuvat muistavan myös sen takahuoneen. Tämä kenties korostuu tiedekirjastoissa, johtuen niiden erityisestä luonteesta, mutta sama koskee myös yleisiä kirjastoja. Vaikka asiakkaiden näkemä palvelu helposti keskittyykin – karkeasti yleistäen – niin sanottuun ojentajarooiin, niin hyvin suuri osa asiakkaista tiedostaa myös osaajaroolin. Mielikuvaa siitä elää vahvana taustalla ja nousee onneksi usein esiin, kun sitä tarvitaan.

Tiedekirjastojen osaajaroolin hahmottamiseen yleensä kasvetaan opintojen aikana. Jälleen yleistäen: Ensi vaiheessa nähdään luultavasti vain hyllyjä, kirjoja ja opiskelutilaa. Hiljalleen alkaa kenties hahmottua kokoelmien kuratointi ja se, millaisella ammattitaidolla kirjavalinnat on tehty. Tämä korostuu opinnäytevaiheessa, kun on tarve päästä kurssimateriaaleja laajempiin valikoimiin. Silloin opiskelija kokee iloisia yllätyksiä, kun se tarvittava kirja onkin jo e-valikoimassa ja heti saatavilla.

Osalle opiskelijoista kirjasto voi näyttäytyä myös hieman pelottavana, kun heille kerrotaan mitä kaikkea

tuleekaan ottaa huomioon esimerkiksi gradun datan elinkaaren suhteen, tai miten tarkat säännöt on laadittu opinnäytteen ulkoasulle. Näitäkin tietoja toki sitten käytännössä arvostetaan paljon.

Jos opiskelijan asiakkuus pysähtyy tähän kohtaan, kuva jää vajaaksi. Se erinomainen työ, jota kirjastoissa tehdään julkaisemisen, metriikan, tai uusien digiteknologioiden äärellä, on tuttua tutkijoille, mutta ei kenties laajemmalle yleisölle. Kuitenkin mielikuva kirjastosta paikkana, jossa tiedetään, pysyy. Kun on tarvetta palata osaamisen ja tutkitun tiedon äärelle, kirjasto on usein se ensimmäinen paikka, josta keksitään kysyä, sen sijaan että lähestyttäisiin vaikkapa alan tutkijoita. Hyvästä kirjastosta välittyy niin osaaminen kuin taju asiakaspalvelusta ja asiakkaiden ymmärtämisestä, oltiinpa sitten etänä tai fyysisesti kirjastotilassa. Matala kynnyks kysymiseen on ehkä tyyppillisempää yleisten kirjastojen asiakkaille, mutta periaate on aivan sama tiedekirjastoissakin, kysymykset vain ovat hiukan erilaisia.

Tietäjän, osajaan ja avustajan rooli tiedonhankinnassa ei silti ole itsestäänselvyys. Sitä on ylläpidettävä monella tapaa. Se vaatii perehtymistä uusimpiin teknologioihin sekä kansallisten ja kansainvälisten linjausten kehittämiseen. Se vaatii osaamisrutiinien ylläpitämistä niin, etteivät asiakaspalvelutilanteet tule yllätyksinä, vaan ne on sisäistetty osaksi työtä, oli työnkuva lähes mikä tahansa. Itse pidän erityisen tärkeänä

sitä, että kirjastojen antamat koulutukset, niiden järjestämät tapahtumat sekä vastaukset organisaatioasiakkaille nähdään osana asiakaspalvelua ja niistä opitaan uutta sekä yksilöllisesti että oman organisaation tarpeita ajatellen. Lisäksi on tärkeää, että kirjastotyö nähdään osana yhteiskuntarauhan ylläpitoa. Työssä toisaalta korostetaan tutkittua tietoa, mutta toisaalta tulisi säilyttää riittävä arvoneutraalius tiedon äärellä. Tavoite asiakkaiden pääsystä tarvitsemaansa tietoon painottuu silloinkin, kun on ennalta tehty korkeatasoista sisältöjen ja aineistojen kuratointia.

Edellä mainittuja erilaisia rooleja voidaan korostaa myös avaamalla sopivasti palveluiden saatavuutta ja sitä, mitä niiden hyväksi takahuoneissa tehdään. Osaksi palvelurutiineja on hyvä liittää hitunen tietoa siitä, miksi jokin asia on saatavilla tai miten se toimii. Se ei vie asiakkailta lisää aikaa, mutta se voi saada heidät arvostamaan kohtaamaansa osaamista paljon enemmän ja tajuamaan, kuinka laadukasta palvelua he saavat. Osaajalle läpinäkyvyys on hyvästä. ♦

J. TUOMAS HARVIAINEN

Kirjoittaja on Informaatiotutkimuksen ja interaktiivisen median professori Tampereen yliopistossa. Hänellä on yhteensä 22 vuoden kokemus kirjastotyöstä, niistä 10 tiedekirjastossa ja 12 yleisissä. Harviainen opettaa opiskelijoille mm. kirjastojen palvelumuotoilua, käytännön asiakaspalvelua sekä tiedonhankintaa.

Pysyvien tunnisteiden kansallinen tiekartta julkaistu

Pysyvien tunnisteiden (persistent identifier, PID) tiekartan ensimmäinen versio julkaistiin huhtikuussa. Pysyvien tunnisteiden kansallinen tiekartta (<https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2023042138021>) kuvaa pysyvien tunnisteiden kenttää ja toimijoita Suomessa. Tiekartan on laatinut Suomen PID-verkosto (PID Forum Finland). Tiekartta käy läpi pysyviin tunnisteisiin liittyviä peruskäsitteitä (mm. pysyvyys, ainutkertaisuus), tutkimukseen liittyviä pysyviä tunnisteita sekä toimenpiteitä asetettujen tavoitteiden saavuttamiseksi. Tavoite määriteltiin tiekartatyon alkuvaiheessa vuonna 2021: ”Jäljitettävä ja yksilöity tieto (objekteista) löytyy ja on luotettavasti linkitettävissä nyt ja tulevaisuudessa.” Tiekartan ensimmäinen versio on keskittynyt tutkimusta koskeviin tunnisteisiin, mutta ehdotetut toimenpiteet soveltuvat myös laajempaan datanhallinnan kenttään. Avoimen PID-verkoston toimintaan voi tutustua Eduuni-wikisivulla (<https://wiki.eduuni.fi/x/mAVCAQ>). (PID-verkosto)

Internet Archiven digilainaus taas oikeuden tarkastelussa

Liittovaltion oikeus New Yorkissa katsoi maaliskuussa Internet Archive -verkkokirjaston rikkoneen Yhdysvaltain tekijänoikeuslakia, kun se digitoi neljän suuren kirjakustantajan kirjoja, ja lainasi niitä verkossa. Kyseessä on vasta ensimmäisen oikeusasteen ratkaisu, eikä kyseessä ole ensimmäinen kerta, kun Internet Archiven toteuttamasta kontrolloidusta digitaalisesta lainaamisesta (controlled digital lending, CDL) kiistellään oikeussalissa. Keskustelua Internet Archivesta CDL:sta on käyty myös Suomessa ja suomalaiskirjastoissa. Yhtäältä CDL:ään katsotaan liittyvän luvaton kappaleenvalmistamista, toisaalta sen toiminnan nähdään perustuvan kirjaston lainausoikeuteen. Suomen tai EU:n lainsäädännössä tai oikeuskäytännössä ei ole CDL:ää vastaavaa mekanismia. Kirjastojen kansainvälinen kattojärjestö IFLA on aiemmin ottanut kannan, että CDL:ää tuetaan, ja EU-alueellakin pitäisi sen mukaan tutkia vastaavia mahdollisuuksia (ks. IFLAn kannanotto, 2021: <https://www.ifla.org/publications/ifla-statement-on-controlled-digital-lending/>).

Raakaversio linkitetyn datan tietomallista valmistui

Viime vuonna käynnistynyt Linkitetty kirjastodata -projekti (LKD) julkaisi helmikuussa ensimmäisen tuotoksensa, 0.1.0-version linkitetyn datan tietomallista. Suomalaisen bibliografisen kuvailun tarpeisiin suunnitellun tietomallin on määrä valmistua vuoden 2024 loppuun mennessä. Tietomalli toimii kuvailutyön tukena, mahdollistaa tehtyjen kuvailujen tehokkaan uudelleenikäytön ja helpottaa uudistuneen RDA-kuvailusäännön soveltamista. Nyt valmistuneen raakaversio tietomalli ole vielä valmis koekäyttöön. Projektin tavoitteena on kuitenkin kehittää mallia eteenpäin vaiheittain ja julkaista useampi versio tämän vuoden aikana. Linkitetty data tarjoaa uusia mahdollisuuksia sekä kirjastodatan rikastamiseen että sen helpompaan hyödyntämiseen myös kirjastosektorin ulkopuolella. Lisätietoa LKD-projektista löytyy wikisivulta (<https://www.kiwi.fi/x/CYL6E>). (Matias Frosterus, LKD-projekti)

*The only thing that you
absolutely have to know, is the
location of the library.*

– Albert Einstein

